

ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

ЗМІСТ

СПИСОК АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ	2
ВСТУП	4
Розділ 1 РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ.	6
1.1 Біженці та шукачі захисту в Україні	6
1.2 Соціальні права біженців та шукачів захисту: міжнародні та національні стандарти	9
Розділ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ	12
2.1 Доступ до ринку праці	12
2.1.1 Працевлаштування за трудовим договором.	14
2.1.2 Реєстрація ФОП	16
2.2 Доступ до соціального захисту	18
2.2.1 Доступ до соціальних послуг	21
2.2.2 Доступ до пенсійного забезпечення	22
2.2.3 Доступ до грошової допомоги та інших видів соціального забезпечення	25
2.3 Доступ до житла	30
2.3.1 Пункт тимчасового розміщення біженців	33
2.3.2 Придбання житла у власність	35
2.3.3 Користування житлом.	36
2.3.4 Соціальне житло	36
2.3.5 Декларування чи реєстрація місця проживання чи перебування	37
2.4 Доступ до медичних послуг.	38
2.4.1 Екстрена медична допомога	39
2.4.2 Укладення декларації із сімейним лікарем.	40
2.4.3 Доступ до вакцинування	41
2.5 Доступ до освіти	42
2.5.1 Доступ до дошкільної освіти	43
2.5.2 Доступ до загальної середньої освіти.	45
2.5.3 Доступ до вищої освіти	46
2.5.4 Процедура визнання кваліфікацій.	48
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	51
ПОДЯКИ	54

СПИСОК АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ

Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні	NEEKA, TTA, ROKADA, R2P
Директива 2013/33/ЄС	Директива 2013/33/ЄС про встановлення стандартів прийому заявників на отримання міжнародного захисту
Директива (ЄС) 2024/1346	Директива (ЄС) 2024/1346, що встановлює стандарти прийому заявників на міжнародний захист
ДМС	Державна міграційна служба
Закон України № 1058-IV	Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
Закон України № 1788-XII	Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення»
Закон України № 2671-VIII	Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги»
Закон України № 3671-VI	Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»
Закон України № 3773-VI	Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»
Закон України № 5067-VI	Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI «Про зайнятість населення»
ЗВО	Заклад вищої освіти
ЗНО	Зовнішнє незалежне оцінювання
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС	Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС про стандарти кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як бенефіціарів міжнародного захисту, про єдиний статус біженців або осіб, які мають право на додатковий захист, і про зміст наданого захисту
КЗпП	Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII
КМУ	Кабінет Міністрів України

КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
МПЕСКП	Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.
НБУ	Національний банк України
НМТ	Національний мультипредметний тест
Регламент (ЄС) 2024/1347	Регламент (ЄС) 2024/1347 про стандарти кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як бенефіціарів міжнародного захисту, щодо єдиного статусу для біженців або для осіб, які мають право на додатковий захист, і щодо змісту наданого захисту
РНОКПП	Реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб
ООН	Організація Об'єднаних Націй
Пакт 2024 року	Пакт про міграцію та притулок, прийнятий в ЄС у 2024 році
ПТРБ	Пункт тимчасового розміщення біженців
СБУ	Служба безпеки України
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
ФОП	Фізична особа-підприємець
Шукач захисту	Іноземець або особа без громадянства, чиє законне перебування на території України посвідчується довідкою про звернення за захистом в Україні на період, що розпочинається з моменту звернення особи з відповідною заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, до остаточного визначення статусу такої особи чи залишення нею території України.
НЄЕКА	Міжнародний фонд охорони здоров'я та навколишнього середовища «Регіон Карпат «НЄЕКА»
ТТА	Громадська організація «Десяте квітня»
RMS	UNHCR' Results Monitoring Surveys
ROKADA	Благодійний фонд «Рокада»
R2P	Благодійний фонд «Право на захист»

ВСТУП

У сучасному світі гарантування прав біженців та шукачів захисту стоїть перед викликом не лише забезпеченням основних потреб у безпеці та захисті, а й у повноцінному доступі до основних соціальних благ у країні, що приймає. Ці групи населення, які були змушені залишити свої домівки в пошуках безпеки, часто стикаються зі складністю інтеграції в новому соціальному й економічному середовищі, включаючи складнощі в доступі до основних соціальних прав, як-от право на працю, доступ до соціального захисту, житла, медичних послуг та освіти.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україні Європа продемонструвала значну солідарність, прийнявши мільйони українців,¹ забезпечуючи їм доступ до соціальних послуг, житла й можливостей для працевлаштування. Цей приклад гуманності показує, як важливо та можливо ефективно інтегрувати вимушених переселенців, надаючи їм змогу жити гідно й активно брати участь у житті суспільства, що приймає. Водночас біженці та шукачі захисту в Україні стикаються з подібними викликами, що й українці за кордоном, але їхні потреби часто залишаються поза увагою, що створює значні бар'єри для їхньої інтеграції та забезпечення основних соціальних прав.

Гуманітарні виклики й потреби біженців та шукачів захисту в Україні часто залишаються поза увагою, особливо в період воєнного стану, що актуалізує це дослідження. Дослідження необхідне, в першу чергу, для розуміння нагальних проблем, з якими стикаються ці особи, і для удосконалення

механізмів забезпечення їхніх соціальних прав в українських реаліях.

Особливий акцент у дослідженні зроблено на аналізі правового регулювання цих прав в контексті міжнародних стандартів прав людини та національного законодавства. Розглянуто не лише законодавчі норми, що гарантують ці права, а і їхню практичну реалізацію та виклики, з якими зараз стикаються біженці та шукачі захисту.

Дослідження спрямоване на виявлення основних проблем і впровадження рекомендацій для покращення умов життя й інтеграції біженців і шукачів захисту в українське суспільство.

Наукові методи, використані у цьому дослідженні, зокрема такі: *deskriptivний аналіз* — проведено системний опис соціальних прав біженців та шукачів захисту й інструментів їх забезпечення в Україні; *порівняльний аналіз* — для вивчення стандартів забезпечення соціальних прав біженців та шукачів захисту на глобальному, регіональному й національному рівнях; *конкретно-соціологічне правове дослідження* — зібрано свідчення від БФ «Рокада» та ГО «Десяте квітня», МФОЗНС «Регіон Карпат «НЕЕКА», які надали контекстуальну інформацію про виклики в реалізації соціальних прав біженцями та шукачами захисту, з якою представники організацій стикаються в щоденній роботі. Ці методи дають змогу вивчити стан реалізації біженцями та шукачами захисту гарантованих їм соціальних прав і сформулювати рекомендації щодо подальшого вдосконалення.

¹ Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 24.10.2024).

У дослідженні також залучено дані опитування, проведеного Представництвом УВКБ ООН в Україні у жовтні 2023 року за методологією, аналогічною до процедури Опитування УВКБ ООН з метою моніторингу результатів — UNHCR' Results Monitoring Surveys (RMS). RMS — це процедура збору й аналізу даних, яку використовує УВКБ ООН в різних країнах для планування своїх програм. Ці опитування допомагають відстежувати зміни в житті осіб, змушених залишити свої домівки, шляхом збору даних на основі опитування домогосподарств осіб, якими опікується УВКБ ООН. Такі опитування спрямовані на збір даних для аналізу впливу багаторічних стратегій УВКБ ООН, їхніх результатів, допомагаючи зрозуміти, як змінюються умови життя біженців та осіб без громадянства завдяки програмам УВКБ ООН. RMS можуть бути проведені як окреме опитування або як частина інших досліджень, адаптованих до конкретних потреб.²

Зазначене опитування проведене в жовтні 2023 року було саме такою адаптованою

скороченою версією. У зазначеному опитуванні RMS взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих із Представництвом УВКБ ООН в Україні. Інформацію було зібрано передусім для планування програм допомоги УВКБ ООН для біженців та шукачів захисту в Україні. Проте деякі з результатів опитування також надали інформацію щодо їхнього доступу до соціальних прав і форм державної соціальної допомоги. На такі дані буде посилення у цьому документі. УВКБ ООН зазначає, що слід враховувати обмеження опитування проведеного в жовтні 2023 року, оскільки вибірка включала невелику групу людей, і деякі результати вимагають подальшого обговорення з біженцями та шукачами захисту для з'ясування деталей і контекстуалізації їхніх відповідей на питання стандартизованого RMS опитувальника. Проте результати вже вказали те, у яких сферах реалізації соціальних прав слід детальніше вивчити щоденні ситуації з якими біженці та шукачі захисту стикаються на практиці в реалізації цих прав.

² Results Monitoring Surveys. URL: [https://www.unhcr.org/handbooks/assessment/design/defining-analytical-framework/global-results-framework/results-monitoring-surveys#:~:text=UNHCR's%20Results%20Monitoring%20Surveys%20\(RMS,to%20the%20Data%20Transformation%20Strategy](https://www.unhcr.org/handbooks/assessment/design/defining-analytical-framework/global-results-framework/results-monitoring-surveys#:~:text=UNHCR's%20Results%20Monitoring%20Surveys%20(RMS,to%20the%20Data%20Transformation%20Strategy) (дата звернення: 24.10.2024).

Розділ 1

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ

У цьому розділі буде розглянуто питання, пов'язані з правовим статусом біженців³ та шукачів захисту в Україні. У розділі також буде визначено поняття соціальних прав, їхній обсяг і значення для людини загалом і для біженців та шукачів захисту зокрема. Будуть наведені основні акти міжнародного та національного права, які проголошують соціальні права.

1.1 БІЖЕНЦІ ТА ШУКАЧІ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Спеціальним законом, який регулює правовий статус біженців та шукачів захисту в Україні, є Закон України № 3671-VI.⁴ При цьому окремі норми, які регулюють правовий статус таких осіб в Україні, містяться і в Законі України № 3773-VI.⁵

Біженець

Це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань,

або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.⁶

Закон України № 3671-VI, як і Закон України № 3773-VI, встановлює, що особи, яких визнано біженцями в Україні, вважаються такими, які постійно проживають в Україні, з дня прийняття рішення про визнання їх біженцями.

Документами, які посвідчують статус біженця в Україні, є⁷:

- 1) посвідчення біженця — паспортний документ, що посвідчує особу, підтверджує факт визнання біженцем в Україні

³ У цьому дослідженні під терміном «біженець» автори мають на увазі як визнаних біженців, так і осіб, які потребують додаткового захисту, у значенні Закону України № 3671-VI. У разі наявності відмінностей у доступі до соціальних прав біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, авторами буде зазначено окремо.

⁴ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁵ Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁶ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷ Документи, що підтверджують спеціальні статуси іноземців та осіб без громадянства в Україні. URL: <https://r2p.org.ua/page/dokumenty-shho-pidtvverdzhuyut-speczialni-statusy> (дата звернення: 24.10.2024).

і є дійсним для реалізації прав та виконання обов'язків біженця⁸;

- 2) проїзний документ біженця — документ, що посвідчує особу біженця та надає право на виїзд з України й в'їзд в Україну.⁹

За даними ДМС, на кінець 2023 року в Україні проживало 1 464 іноземці в статусі біженців.¹⁰

Особа, яка потребує додаткового захисту

Це особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та Закону України № 3671-VI, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не

бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань.¹¹

Закон України № 3671-VI визначає, що особи, яких визнано особами, які потребують додаткового захисту, вважаються такими, які безстроково на законних підставах перебувають на території України.¹² Натомість відповідно до Закону України № 3773-VI, такі особи тимчасово проживають на території України на законних підставах на період дії обставин, за наявності яких додатковий захист було надано.¹³ Тобто в правовому статусі осіб, які потребують додаткового захисту, існує певна колізія між двома законами, яка призводить до ускладнення у доступі до прав, гарантованих законодавством.

Документами, які посвідчують статус осіб, які потребують додаткового захисту, є¹⁴:

- 1) посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, — паспортний документ, що посвідчує особу, підтверджує факт визнання особою, яка потребує додаткового захисту, і є дійсним для реалізації прав та виконання обов'язків особи, яка потребує додаткового захисту¹⁵;
- 2) проїзний документ особи, якій надано додатковий захист, — документ, що посвідчує особу, яка потребує додаткового

⁸ Постанова КМУ від 14.03.2012 № 202 «Про затвердження Положення про посвідчення біженця». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹ Постанова КМУ від 14.03.2012 № 203 «Про затвердження Положення про проїзний документ біженця». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁰ Публічний звіт Голови ДМС України за результатами роботи у 2023 році. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/15875.html> (дата звернення: 24.10.2024).

¹¹ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹² Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³ Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴ Документи, що підтверджують спеціальні статуси іноземців та осіб без громадянства в Україні. URL: <https://r2p.org.ua/page/dokumenty-shho-pidtvrdzhuyut-speczialni-statusy> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵ Постанова КМУ від 21.07.2021 № 756 «Деякі питання оформлення і видачі документів, що посвідчують особу, яка потребує додаткового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

захисту, та надає право на виїзд з України і в'їзд в Україну.¹⁶

За даними ДМС, на кінець 2023 року в Україні проживало 1 056 іноземців та осіб без громадянства, які мають статус особи, яка потребує додаткового захисту.¹⁷

Шукач захисту

Термін «шукач захисту» окремо не виділений в Законі України № 3671-VI. Проте відповідно до підзаконного нормативно-правового акта шукач захисту — це іноземець або особа без громадянства, яка звертається із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.¹⁸

Тобто шукачем захисту є особа, яка звернулася із заявою в орган ДМС України про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та до остаточного визначення її статусу чи залишення нею території України. ДМС України або визнає особу біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або виносить негативне рішення.¹⁹

Документом, що засвідчує законність перебування шукача захисту на території України, є довідка про звернення за захистом в Україні²⁰ — документ, що засвідчує законність перебування особи на території України на період, що розпочинається з моменту звернення особи з відповідною заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і є дійсною для реалізації прав і виконання обов'язків, передбачених цим Законом та іншими законами України, до остаточного визначення статусу такої особи чи залишення нею території України.²¹ Вона не дає шукачу захисту права на виїзд з України й в'їзд в Україну.²²

За даними ДМС, «кількість осіб, які звернулися до ОМС із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту» у 2023 році становила 130 осіб.²³ Водночас даних ДМС на кінець 2023 року про загальну кількість шукачів захисту, які зараз перебувають в Україні, немає у відкритих джерелах, проте за даними УВКБ ООН 498 шукачів захисту налічувалося в Україні на кінець 2023 року.²⁴

¹⁶ Постанова КМУ від 14.03.2012 № 197 «Про затвердження Положення про проїзний документ особи, якій надано додатковий захист». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷ Публічний звіт Голови ДМС України за результатами роботи у 2023 році. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/15875.html> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸ Наказ МВС від 10.08.2016 № 772 «Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами ДМС під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹ Правовий захист шукачів захисту, біженців та осіб без громадянства в Україні. URL: <https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/posibnyk-dlya-pravozahysnykiv.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰ Наказ МВС України від 07.09.2011 № 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²² Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³ Показники діяльності ДМС за 2023 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2023_12.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴ Refugee Data Finder. URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=sNfzx4> (дата звернення: 24.10.2024).

1.2 СОЦІАЛЬНІ ПРАВА БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ

Соціальні права є основоположними універсальними для гідності та розширення можливостей людини. Вони включають доступ до найнеобхідніших речей, таких як їжа, охорона здоров'я, освіта, житло, соціальний захист та трудові права.²⁵ Вони надаються будь-якій людині незалежно від її національності, етнічного походження, віку чи інших характеристик, включаючи біженців та шукачів притулку.

Незважаючи на це, біженці та шукачі захисту належать до вразливої правової категорії вимушено переміщених осіб, які часто стикаються з обмеженим доступом до соціальних прав у країні, де шукають притулок, — зокрема до прав на працю, освіту, житло та медичну допомогу. Важливо наголосити, що доступ до цих прав обмежується не лише на законодавчому рівні, але й на практиці. Забезпечення захисту соціальних прав відповідно до норм міжнародного права, а також положень національного законодавства, є складним завданням, яке потребує комплексного підходу для подолання політичних, практичних та правових бар'єрів.

Існує ціла низка міжнародних документів на *глобальному рівні*, які складають правову основу захисту соціальних прав людини загалом і біженців та шукачів захисту зокрема. Відповідні міжнародні документи є частиною національного законодавства України, оскільки були ратифіковані та таким чином набули обов'язкової сили.

Загальна декларація прав людини (1948)²⁶

Декларація є важливим міжнародним документом, який проголошує для кожної людини основні права і свободи. До закріплених соціальних прав належить: право на соціальне забезпечення (стаття 22), право на працю (стаття 23), право на достатній життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування (стаття 25).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966)²⁷

Пакт є одним з основних міжнародних документів, що закріплюють основні соціальні права, як-от: право на працю (стаття 6), право на соціальне забезпечення (стаття 9), право на достатній життєвий рівень (стаття 11), право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (стаття 12), право на освіту (стаття 13). Ці права мають здійснюватися без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Конвенція про статус біженців (1951)²⁸

Конвенція як важливий документ у сфері захисту прав біженців також закріпила їхні соціальні права. Держави мають застосовувати положення цього документа до біженців без будь-якої дискримінації за ознакою їхньої раси, релігії або країни їхнього походження,

²⁵ Social rights. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/social-rights#:~:text=Social%20rights%20are%20fundamental%20to,social%20protection%20and%20labour%20rights>. (дата звернення: 24.10.2024).

²⁶ Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²⁸ Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951 (стаття 17). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.10.2024).

зокрема в доступі до таких соціальних прав: право на працю (статті 17–19); право на житло (стаття 21); право на освіту (стаття 22); право на соціальну допомогу (статті 20,23); право на трудові та соціальні гарантії (стаття 24).

Конвенція про права дитини (1989)²⁹

Конвенція теж не залишилась осторонь регулювання соціальних прав. Кожній дитині гарантовані такі соціальні права, як право на найвищий досяжний рівень здоров'я та доступ до медичних послуг (стаття 24) та право на достатній життєвий рівень (стаття 27). Конвенція окремо наголошує, що кожна держава повинна забезпечити дитині, яка бажає отримати статус біженця або яка вже є біженцем, належний захист і гуманітарну допомогу (стаття 22). Це стосується не лише прав, викладених у цій Конвенції, а й закріплених в інших міжнародних документах із прав людини.

Міжнародні документи у сфері прав людини, зокрема соціальних прав, прийняті також на *регіональному рівні*: Америка — Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 року та Американська конвенція з прав людини 1969 року, Африка — Африканська хартія прав людини і народів 1981 року та Африканська хартія прав і добробуту дитини 1981 року, Близький Схід — Арабська хартія прав людини 2004 року. Окремо слід зупинитися на Європі.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950)³⁰

Конвенція, прийнята в межах Ради Європи, переважно зосереджується на громадянських

і політичних правах, хоча згадує і окремі соціальні права: право на мирне володіння майном (стаття 1 Протоколу № 1), право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1). Водночас Європейський суд з прав людини як контрольний механізм Конвенції неодноразово наголошував на необхідності доступу до соціальних прав. Про окремі справи ЄСПЛ буде згадано в наступному розділі.

Європейська соціальна хартія (1961)³¹

Хартія є основним документом Ради Європи, метою якого є визначення й забезпечення соціальних прав для підвищення життєвого рівня та соціального добробуту кожної людини. Хартія містить широкий перелік соціальних прав, з яких для біженців та шукачів захисту особливо важливими є такі: право на працю (стаття 1), право на охорону здоров'я (стаття 11), право на соціальне забезпечення (стаття 12), право на соціальну та медичну допомогу (стаття 13), право на користування послугами соціальних служб (стаття 14), право осіб похилого віку на соціальний захист (стаття 23), право на житло (стаття 31) тощо.

Хартія Європейського Союзу про основні права (2000 р.)³²

Особливістю документа є класифікація прав за цінностями ЄС. Попри це, окремі соціальні права згадані в Хартії: право на освіту (стаття 14), свобода вибору професії та право на працю (стаття 15), право власності (стаття 17), соціальне забезпечення та соціальна допомога (стаття 34), охорона здоров'я (стаття 35). Про окремі акти права ЄС буде згадано в наступному розділі.

²⁹ Конвенція про права дитини 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 8). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws//89show/995_004#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³¹ Європейська соціальна хартія (стаття 1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³² Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 24.10.2024).

З огляду на широке міжнародне законодавство, яке забезпечує соціальні права для всіх людей, включаючи біженців та шукачів захисту, важливо розглянути *національні стандарти* захисту соціальних прав.

Конституція України (1996 р.)³³

Україна проголошена Основним Законом як соціальна держава, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнана найвищою соціальною цінністю у нашій державі. Соціальні права, закріплені цією Конституцією, такі: право на підприємницьку діяльність (стаття 42), право на працю (стаття 43), право на соціальний захист (стаття 46), право на житло (стаття 47), право на достатній життєвий рівень (стаття 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49), право на освіту (стаття 53).

Статтею 26 Конституції України окремо передбачено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Таким чином, біженці та шукачі захисту теж користуються правами, передбаченими в законодавстві, зокрема соціальними.

Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»³⁴

Закон окремо деталізує особливості користування біженцями та шукачами захисту соціальними правами. Біженці мають рівні з громадянами України соціальні права на працю, провадження підприємницької діяльності, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, відпочинок, освіту, соціальне забезпечення та користування житлом, інші права і свободи, передбачені Конституцією та законами України (стаття 15). Шукачі захисту мають соціальні права на тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу, проживання у родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців, інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України (стаття 13).

Особливості доступу до різних соціальних прав біженців та шукачів захисту буде розглянуто в наступному розділі.

³³ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

³⁴ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

Розділ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ЗАХИСТУ

У цьому розділі буде розглянуто основні соціальні права біженців в Україні, зокрема право на працю, доступ до соціального захисту, житла, медичних послуг та освіти. У розділі будуть наведені основні акти міжнародного й національного права, які гарантують ці права, та проблеми, з якими стикаються біженці та шукачі захисту при доступі до цих прав в Україні. У кінці дослідження буде запропоновано способи вирішення цих проблем.

2.1 ДОСТУП ДО РИНКУ ПРАЦІ

Право на працю є одним з фундаментальних економічних прав людини, закріплених у міжнародно-правових актах. Загальна декларація прав людини 1948 року проголошує, що кожна людина має право на працю, включаючи вільний вибір роботи, справедливий та сприятливий умови праці, захист від безробіття, рівну оплату за рівну працю та справедливий винагороду, яка забезпечує гідне існування. Окрім того, Декларація встановлює право на створення і вступ до професійних спілок для захисту своїх інтересів.³⁵ МПЕСКП також підтверджує право кожної людини на працю, зобов'язуючи держави вживати відповідних заходів для забезпечення його реалізації.³⁶

Європейська соціальна хартія 1961 року передбачає право на працю, яке включає зобов'язання досягнення високого та

стабільного рівня зайнятості, захист права працівника заробляти на життя обраною професією, створення безоплатних служб працевлаштування та забезпечення професійної орієнтації й підготовки.³⁷

Хартія основних прав ЄС теж проголошує право кожної людини на працю, включаючи можливість вільного вибору професії. Стаття 15 Хартії підкреслює важливість умов праці, які поважають здоров'я, безпеку та гідність працівників, що є ключовим для забезпечення належних стандартів життя та захисту трудових прав у межах ЄС.³⁸

Конвенція про статус біженців 1951 року закріплює право на працю. Держави-учасниці Конвенції повинні надавати біженцям, які законно проживають на їх території, право

³⁵ Загальна декларація прав людини (стаття 23). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 6). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³⁷ Європейська соціальна хартія (стаття 1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 24.10.2024).

³⁸ Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 24.10.2024).

на оплачувану діяльність на рівні з іншими іноземцями.³⁹

Таким чином, міжнародні правові акти не лише визнають, а й закріплюють комплекс прав і обов'язків, спрямованих на захист і реалізацію права на працю, що є основою соціальної справедливості та економічного розвитку. Положення міжнародних правових актів сприяють соціальній інтеграції та економічній незалежності біженців.

Правові засади працевлаштування біженців та шукачів захисту в Україні визначаються відповідно до Конституції України, Кодексу законів про працю, Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», Закону України № 5067-VI.

Шукачі захисту та біженці не можуть обіймати виборні посади у центральних та місцевих органах влади, посади на державній службі, а також посади пов'язані із володінням інформацією, яка становить державну таємницю. Так, наприклад, іноземці не можуть обіймати такі посади: державних службовців⁴⁰; суддів⁴¹; митників⁴²; поліцейських⁴³; кадрового складу СБУ⁴⁴; прокурорів⁴⁵; нотаріусів⁴⁶ тощо.

За даними УВКБ ООН,⁴⁷ станом на жовтень 2023 року, 11% біженців та шукачів захисту не працювали протягом останнього місяця.

Цей показник розраховувався на основі відповідей на п'ять послідовних питань [Так / Ні]:

1. *Протягом останнього місяця, чи працювали ви на когось за плату хоча б одну годину чи більше?*
2. *Протягом останнього місяця, чи займалися ви будь-яким видом бізнесу, фермерством або іншою діяльністю для отримання доходу?*
3. *Хоча ви не працювали, чи мали ви протягом останнього місяця оплачувану роботу, з якої тимчасово були відсутні?*
4. *Хоча ви не працювали, чи мали ви протягом останнього місяця бізнес або допоміжну роботу в сімейному бізнесі / фермі, з якої тимчасово були відсутні?*
5. *Протягом останніх 30 днів, чи робили ви щось для того, щоб знайти оплачувану роботу або спробувати розпочати бізнес?*

Якщо відповідь на всі зазначені питання є «Ні», то загальна відповідь вважатиметься негативною.

³⁹ Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951 (стаття 17). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁴⁰ Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII «Про державну службу» (стаття 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴¹ Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 статті 69). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴² Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (стаття 570). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴³ Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію» (стаття 17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

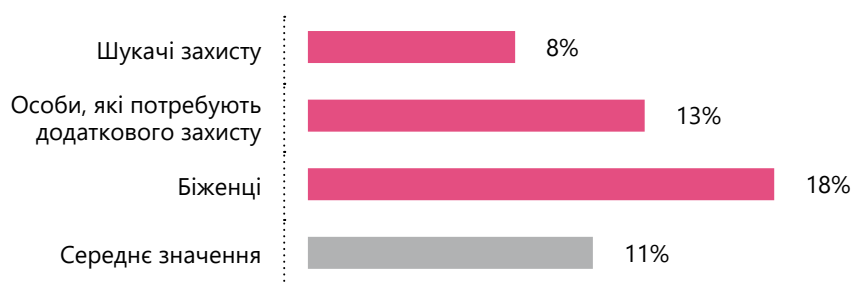
⁴⁴ Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII «Про Службу безпеки України» (стаття 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴⁵ Закон України 14.10.2014 № 1697-VII «Про прокуратуру» (стаття 27). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴⁶ Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII «Про нотаріат» (стаття 3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3425-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴⁷ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих із Представництвом УВКБ ООН в Україні.

Частка осіб працездатного віку, які є безробітними

2.1.1 Працевлаштування за трудовим договором

Для працевлаштування й укладання трудового договору шукачі захисту та біженці мають надати документ, що посвідчує особу, трудову книжку (якщо така існує) або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування та, у випадках, передбачених законодавством, документ про освіту, а також інші документи, які можуть підтвердити професійну кваліфікацію.⁴⁸ Якщо документи про освіту є обов'язковими для працевлаштування (наприклад, у медичній та фармацевтичній галузі), то всі іноземні документи про освіту мають бути нострифіковані у встановленому законом порядку.

Відповідно до пункту 2 частини 6 статті 42 Закону України № 5067-VI біженці мають право на працевлаштування на рівні з громадянами України. Ця категорія осіб у процесі працевлаштування подає документи, які підтверджують їхню особу або правовий статус і професійну кваліфікацію.⁴⁹

Шукачі захисту мають право на працевлаштування в Україні за наявності дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, який оформлює роботодавець. Видання й продовження дії дозволу є безоплатним для шукачів захисту. Дозвіл на працевлаштування для громадян Російської Федерації, Білорусі та інших країн, які вважають загрозою для державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України, може бути видано чи продовжено лише за узгодженням із регіональними органами СБУ.⁵⁰

При наявності технічної можливості отримати дозвіл, в першу чергу проблеми виникають із необізнаністю роботодавців та самих шукачів захисту, щодо порядку отримання такого дозволу. Це також підтверджується даними від Державної служби зайнятості, а саме у 2023 та 2024 роках було зафіксовано лише 4 звернення за оформленням дозволу на працевлаштування для шукачів захисту.⁵¹

⁴⁸ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (стаття 24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁴⁹ Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI «Про зайнятість населення» (стаття 42). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁵⁰ Там само.

⁵¹ 06 грудня 2024 року у Києві БФ «Право на захист» провів круглий стіл «Забезпечення доступу до соціальних прав біженців та шукачів захисту в Україні», під час якого презентували дослідження, доопрацьоване за результатами обговорення з представниками державних органів, міжнародних та громадських організацій за підтримки УВКБ ООН.

09.02.2024 року Верховна Рада України зареєструвала проєкт Закону України № 11006 «Про внесення змін до деяких законів України щодо скасування дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства».⁵² Проєкт пропонував значні позитивні зміни, спрямовані на скасування дозволів на застосування праці для іноземців та осіб без громадянства.

Цей крок мав би значно полегшити працевлаштування для шукачів захисту, зокрема узгоджуючи практику з європейськими стандартами. Окрім того, досвід скасування дозволів на застосування праці іноземців не є новим. Окремі країни Європи скасовували такі дозволи для підвищення трудової міграції та пришвидшення повоєнної відбудови.⁵³ Законопроєкт було включено до порядку денного дванадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, тож до його прийняття працевлаштування шукачів захисту продовжує здійснюватись лише за попереднім отриманням дозволу на застосування праці іноземців.

Водночас 15.07.2024р. Верховною Радою України зареєстровано ще один законопроєкт, який стосується працевлаштування іноземців, а саме проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні № 11405. Проєктом пропонується запровадження єдиного дозволу іноземцям на працевлаштування та перебування в Україні, що оформлюється за єдиною процедурою, тобто скасування окремих дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства для певної категорії іноземців, що значно полегшить їх працевлаштування в Україні.⁵⁴ Такий підхід не є новим для європейських країн. Після Другої світової війни, європейські країни шукали спроби для залучення трудових мігрантів та одним із них стало скасування дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства.⁵⁵

Проєкт не включений до Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2024 рік, затвердженого постановою Верховної Ради України від 06.02.2024 № 3561-IX.

Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні повідомили, що зараз у деяких шукачів захисту, які мають РНОКПП і дозвіл на працевлаштування, дедалі частіше виникає проблема з відкриттям рахунку для отримання заробітної плати. Через це вони не можуть отримати свої кошти через банківську систему,

а отримання грошей через касу є важкою процедурою, яку уникають роботодавці.⁵⁶

Проблема обумовлена тим, що шукачами захисту в Україні є, зокрема громадяни Російської Федерації та Білорусі, та відповідно до пункту 17 постанови Правління НБУ від

⁵² Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо скасування дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства № 11006 від 09.02.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43668> (дата звернення: 24.10.2024).

⁵³ Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/0a0603868eadd18b6e233f03ba508a998fe7fa3c_original.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

⁵⁴ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні № 11405 від 15.07.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44542> (дата звернення: 20.12.2024).

⁵⁵ Детальніше пропонуємо ознайомитися із дослідженням, проведеним БФ "Право на захист", за посиланням <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-mihratsiina-polityka-211123>

⁵⁶ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

24.02.2022 № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (зі змінами) уповноваженим установам забороняється здійснювати будь-які валютні операції:

- 1) з використанням російських і білоруських рублів;
- 2) учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (zareєстрована / постійно проживає) в Російській Федерації або Білорусі;
- 3) для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (zareєстрована / постійно проживає) в Російській Федерації або Білорусі.

Відповідно до Закону України № 3671-VI шукачі захисту, щодо яких ДМС ще не прийняла рішення про надання захисту в Україні, вважаються такими, що тимчасово перебувають в Україні.⁵⁷

Водночас згідно з підпунктом 3 п. 172 Постанови «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» № 18 від 24.02.2022 р. заборони, визначені в пункті 17 цієї постанови, не поширюються на переказ коштів (крім російських і білоруських рублів) на території України з метою здійснення соціальних виплат, виплат заробітної плати, оплати комунальних послуг, сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Відповідно до пункту 2 частини 6 статті 42 Закону України № 5067-VI без передбаченого

дозволу здійснюється працевлаштування осіб, яких визнано біженцями або особою, яка потребує додаткового захисту центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Ця категорія осіб в процесі працевлаштування подає документи, які підтверджують їхню особу або правовий статус і професійну кваліфікацію.⁵⁸

Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні повідомили що на практиці проблеми з працевлаштуванням та фінансовими операціями виникають не лише у шукачів захисту з Російської Федерації, Білорусі, Сирії, Ірану та Афганістану, а й у тих, хто вже має посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, оскільки саме громадяни цих країн переважають серед, тих кому надано додатковий захист. Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні активно долучилися до вирішення цих проблем, спочатку допомагаючи відновити рахунки для біженців, а потім і для шукачів захисту за наявності в них паспорта.⁵⁹

2.1.2 Реєстрація ФОП

В Україні вимоги до реєстрації індивідуальної підприємницької діяльності для громадян і іноземців є однаковими. Цей процес регулюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV.⁶⁰

⁵⁷ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁵⁸ Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI «Про зайнятість населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁵⁹ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

⁶⁰ Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

Щоб зареєструвати ФОП, необхідно заповнити й подати заяву. Це можна зробити як у паперовій, так і в електронній формі. У заяві потрібно вказати особисті дані, види діяльності, які планує здійснювати підприємець (КВЕДи), і контактну інформацію.⁶¹

Основною перешкодою для шукачів захисту та біженців у процесі реєстрації ФОП є відсутність паспортного документа або прострочений термін його дії. Втрата паспорта — це загальна об'єктивно зумовлена проблема для шукачів захисту і, відповідно, біженців, оскільки вони залишають свої країни через переслідування і не можуть звернутися за продовженням національного паспорта до органів державної влади їх країни походження. Також паспорт втрачається при виїзді або під час подорожі, коли люди тікають, рятуючи своє життя. Хоча законодавство надає їм право на реєстрацію підприємницької діяльності, фактичне його втілення часто неможливе через невідповідність вимогам щодо документів при відсутності паспортного документа. Без дійсного паспорта заявник не може здійснити процес реєстрації, що унеможлиблює легальне ведення підприємницької діяльності.

До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну шукачі захисту та біженці з паспортним документом країни походження мали змогу отримати податковий код і відкрити ФОП. Однак у 2023 навіть за наявності національного паспортного документа виникли додаткові труднощі.

У кінці червня — на початку липня 2023 році відбулося закриття деякими банками приватних банківських рахунків осіб, які потребують додаткового захисту без пояснення

причин. Це не стосується всіх шукачів захисту та осіб, які потребують додаткового захисту, проте деякі із них також постали перед труднощами. Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні навели як приклад шукача захисту з Афганістану, який давно має СТО (станція технічного обслуговування автотранспорту) в Україні, проте в той період не міг користуватися своїм рахунком.⁶²

За підтримки ROKADA вдалося надати допомогу понад 20 особам, які стикнулись із цією проблемою. З метою вирішення ситуації, ROKADA здійснила низку заходів правового характеру, зокрема, направили офіційні звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також до Національного банку України. У відповідь на звернення, від Уповноваженого було отримано офіційну відповідь про сприяння у розв'язанні цього питання, що призвело до його успішного вирішення на користь осіб, які потребують додаткового захисту. Зазначені дії забезпечили відновлення доступу до банківських послуг і захист прав осіб, які мають додатковий захист на території України.

Ці ситуації, які періодично виникають на практиці, особливо після 24 лютого 2022 року, створюють значні труднощі для шукачів захисту та біженців, ускладнюючи їхню інтеграцію в економічне життя країни й обмежуючи можливості для самозабезпечення. Вирішення цих проблем вимагає адаптації законодавчих та адміністративних процедур, щоб забезпечити права шукачів захисту та біженців на реєстрацію ФОП і відкриття банківських рахунків без перешкод, пов'язаних із відсутністю або непридатністю паспортних документів.

⁶¹ Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁶² Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

2.2 ДОСТУП ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Соціальний захист відіграє важливу роль у зменшенні й подоланні бідності, запобігає соціальній ізоляції та сприяє соціальній інтеграції.⁶³ Усі ці три функції соціального захисту є вкрай необхідними для біженців та шукачів захисту в державі, яка стала для них безпечним притулком.

Право на соціальний захист закріплене й захищене нормами міжнародно-правових актів. Загальна декларація прав людини 1948 року⁶⁴ визначає його як право на соціальне забезпечення, а МПЕСКП⁶⁵ включає в його зміст ще й право на соціальне страхування.

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав наголошує, що особливу увагу з боку держави має бути приділено особам і групам, які традиційно стикаються зі складнощами в здійсненні права на соціальний захист: до біженців, шукачів захисту, внутрішньо переміщених осіб, іноземців тощо. Це право охоплює право на доступ до виплат у грошовій або натуральній формі та їх збереження без дискримінації з метою забезпечення захисту, зокрема від (а) відсутності доходу, пов'язаного з роботою, через хворобу, інвалідність, материнство, виробничу травму, безробіття, старість або смерть члена сім'ї; (б) недоступного доступу до медичного обслуговування; (в) недостатньої підтримки

сім'ї, особливо для дітей і дорослих утриманців.⁶⁶

Конвенція Міжнародної організації праці № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення своєю чергою визначає, що до складу права на соціальне забезпечення входить медична допомога, допомога в разі безробіття, старості, нещасних випадків на виробництві, хвороб, сімейна допомога, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, інвалідністю й втратою годувальника.⁶⁷

Конвенція про статус біженців 1951 року закріплює, що біженцям, які законно проживають на території держави, буде надаватися не таке саме становище, що й громадянам, щодо соціального забезпечення (зокрема, стосовно нещасних випадків на роботі, професійних захворювань, материнства, хвороби, інвалідності, старості, смерті, безробіття, обов'язків щодо сім'ї та інших випадків, які згідно з внутрішніми законами або розпорядженнями передбачаються системою соціального забезпечення).⁶⁸

Право на соціальний захист чи соціальне забезпечення не закріплене окремо в ЄКПЛ,⁶⁹ але ЄСПЛ у своїй практиці неоднократно наголошував на важливості цього права, зокрема для мігрантів чи шукачів захисту.

⁶³ General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2008/en/41968> (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁴ Загальна декларація прав людини (стаття 25). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁵ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁶ General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2008/en/41968> (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁷ Конвенція МОП про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁸ Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951 (стаття 24). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁶⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89show/995_004#Text (дата звернення: 24.10.2024).

У справі Koua Poirrez проти Франції (2003),⁷⁰ Суд знайшов порушення статті 14 (заборона дискримінації) разом зі статтею 1 Протоколу 1 (захист права власності) через те, що заявнику, який не мав громадянства Франції, було відмовлено в допомозі у зв'язку з інвалідністю. Справа N. v. проти Сполученого Королівства (2008)⁷¹ хоч і стосувалася більше питання надання медичної допомоги для шукачів захисту, проте важливість соціального забезпечення для таких осіб теж була актуалізована Судом.

Європейська соціальна хартія 1961 р.,⁷² прийнята в межах Ради Європи, передбачає перелік складників доступу до соціального захисту: право на соціальне забезпечення (стаття 12), право на соціальну та медичну допомогу (стаття 13), право на користування послугами соціальних служб (стаття 14), право на захист від бідності та соціального відчуження (стаття 30). Хартія окремо виділяє вразливі групи, актуальність соціального захисту для яких значно підвищена: особи з інвалідністю (стаття 15), діти та підлітки

(стаття 17), люди похилого віку (стаття 23). Європейський комітет соціальних прав у своєму рішенні Defence for Children International проти Бельгії⁷³ підтвердив, що зазначені права розповсюджується на мігрантів та шукачів захисту, які перебувають на території держави.

Право ЄС теж гарантує право на соціальний захист шукачам захисту та мігрантам. У Хартії основних прав 2000 р. кожному, хто легально проживає та пересувається в межах ЄС, гарантується право на соціальні виплати та соціальні пільги.⁷⁴ Директива 2013/33/ЄС⁷⁵ встановлює необхідні умови матеріального забезпечення для шукачів захисту. Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС⁷⁶ зобов'язує державу забезпечити бенефіціарів міжнародного захисту необхідною соціальною допомогою на рівні з громадянами. Директива (ЄС) 2024/1346⁷⁷ та Регламент (ЄС) 2024/1347,⁷⁸ ухвалені в межах Пакту 2024 року,⁷⁹ зберігають тенденцію забезпечення шукачів захисту та мігрантів необхідними соціальними гарантіями.

⁷⁰ CASE OF KOUA POIRREZ v. FRANCE. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/%7B%22itemid%22:%5B%22001-61317%22%5D%7D> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷¹ N. v. The United Kingdom. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2008/en/58382> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷² Європейська соціальна хартія (стаття 1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 24.10.2024).

⁷³ Defence for Children International (DCI) v. Belgium — decision on the merits. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/coeecs/2012/en/91141> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁵ Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0033> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁶ Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0095> (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁷ Directive (EU) 2024/1346 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 laying down standards for the reception of applicants for international protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401346 (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁸ Regulation (EU) 2024/1347 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted, amending Council Directive 2003/109/EC and repealing Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401347 (дата звернення: 24.10.2024).

⁷⁹ Pact on Migration and Asylum. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en (дата звернення: 24.10.2024).

Було ухвалено нові нормативні акти, які замінюють попередні джерела права ЄС. Зокрема ті, які наберуть чинності у 2026 році, зберігають зобов'язання держав-членів щодо забезпечення житлових прав для біженців та шукачів захисту, враховуючи нові виклики міграційної політики ЄС. Важливим у цьому аспекті є позиція Суду ЄС, що матеріальні умови прийому, у тому числі грошові виплати, повинні бути надані заявником, коли шукач звертається із заявою про надання захисту.⁸⁰

Стаття 46 Конституції України гарантує громадянам право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.⁸¹

Попри те, що в Конституції бенефіціарами права на соціальний захист визначені громадяни, Закон України № 3671-VI наділяє визнаних біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, правом на одержання

грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому законодавством України. Шукачі захисту мають право на соціальний захист у разі, якщо ці права передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України.⁸²

Відповідно до результатів опитування серед осіб, зареєстрованих в УВКБ ООН, частка бенефіціарів, охоплених мінімальними рівнями / системами соціального захисту, складає 27%.

Цей індикатор розраховувався зокрема на основі відповідей на таке запитання: «Чи отримували ви або будь-хто з членів вашого домогосподарства протягом останніх 12 місяців будь-які виплати від органів державної або місцевої влади України з наступних джерел?». Кількість осіб, які повідомили під час опитування, що мають доступ до принаймні однієї з державних соціальних виплат — 21.⁸³

Частка бенефіціарів, охоплених мінімальними рівнями/ системами соціального захисту

	Ні	Так	%
Шукачі захисту	38	8	17
Особи, які потребують додаткового захисту	13	3	19
Біженці	7	10	59

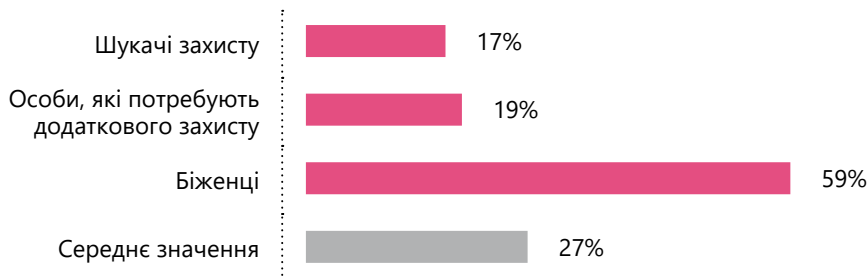
⁸⁰ Directive 2003/9/EC—Minimum standards for the reception of asylum seekers in the Member States. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=3FC07E88F720A876A2935DB5458A2BD4?text=&docid=148395&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3315564> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸¹ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸² Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸³ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

Частка бенефіціарів, охоплених мінімальними рівнями/ системами соціального захисту

2.2.1 Доступ до соціальних послуг

Соціальні послуги — це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків для осіб / сімей, які в них перебувають. Чинниками, що можуть зумовити складні життєві обставини, є: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади в дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.⁸⁴

Закон України № 2671-VIII поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають або перебувають на території України, у тому числі на осіб, на яких поширюється дія Закону України № 3671-VI, і належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах.⁸⁵ Тобто, право на соціальні послуги мають біженці, особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту, адже вони теж законно перебувають в Україні.

Для реалізації права на соціальні послуги створений Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг. До такого Реєстру вносяться відомості про отримувачів соціальних послуг, які включають, у тому числі РНОКПП або серію та номер паспорта.⁸⁶ Шукачі захисту зазвичай не мають паспорта, оскільки він зберігається в особовій справі в ДМС,⁸⁷ тому основним документом для реалізації права на соціальні послуги є РНОКПП.

РНОКПП також додатково має бути пред'явлено для надання соціальних послуг шукачами

⁸⁴ Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸⁷ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

захисту чи біженцями разом із заявою.⁸⁸ Отже, без РНОКПП біженці та шукачі захисту не мають доступу до соціальних послуг в Україні.⁸⁹

З метою отримання РНОКПП, біженці чи особи, які потребують додаткового захисту, мають подати відповідні посвідчення, а шукачі захисту — копію паспортного документа іноземця та особи без громадянства, засвідчену територіальним органом ДМС за місцем перебування іноземця чи особи без громадянства в Україні та/або з відміткою про те, що оригінал такого документа отримано на зберігання територіальним органом ДМС, і довідку про звернення за захистом в Україні.⁹⁰

Досить часто шукачі захисту не можуть отримати РНОКПП через відсутність закордонного паспорта країни походження або закінчення терміну дії такого документа. Хоча така вимога не передбачена чинним законодавством України, проблема також стосується дітей, які не мають паспорта, але мають свідоцтво про народження.⁹¹

Повний перелік соціальних послуг міститься в Класифікаторі соціальних послуг,⁹² у якому наведений перелік категорій отримувачів цих послуг. Відповідно до Класифікатора, біженці можуть отримати лише дві послуги (014.0 соціальна інтеграція та реінтеграція; 019.0 натуральна допомога), особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту — жодної. Разом із біженцями, згідно

з п. 24 та п. 40 розділу II Класифікатора, отримувачами цих соціальних послуг є і «шукачі притулку», хоча чинне законодавство України не передбачає такого статусу. Таким чином, не зважаючи на Закон України № 2671-VIII, біженці мають доступ до обмеженого кола соціальних послуг, натомість особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту такого доступу не мають зовсім.

ROKADA повідомила, що шукачам захисту, навіть тим особам, які включені до Реєстру отримувачів соціальних послуг, складно отримати соціальні послуги. Для спрощення доступу до цих послуг необхідно, зокрема, внести зміни до Класифікатора соціальних послуг та замінити словосполучення «шукачі притулку» на «особи, які звернулись за захистом в Україні».⁹³

2.2.2 Доступ до пенсійного забезпечення

Право на пенсійне забезпечення та нарахування пенсій регулюється Законом України № 1788-XII⁹⁴ та Законом України № 1058-IV,⁹⁵ іншими актами законодавства. В Україні призначаються пенсії за віком, у зв'язку з інвалідністю, у разі втрати годувальника тощо.

Іноземці та особи без громадянства, які проживають чи перебувають в Україні на законних підставах, мають право на пенсію, отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із

⁸⁸ Постанова КМУ від 01.06.2020 № 587 «Про організацію надання соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n10> (дата звернення: 24.10.2024).

⁸⁹ UPR NGOs Mid-term reports. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ng-os-mid-term-reports> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹⁰ Наказ Мінфіну України від 29.09.2017 № 822. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-17/page#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹¹ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

⁹² Наказ Мінсоцполітики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹³ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

⁹⁴ Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹⁵ Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів.^{96,97} Це означає, що біженці, особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту є категоріями, які опосередковано передбачені пенсійним законодавством як ті, що мають доступ до пенсійного забезпечення в Україні. Проте на практиці реалізація цього права може бути ускладнена, що не завжди гарантує його ефективну реалізацію для цієї категорії осіб.

Законодавство України не уточнює які саме категорії іноземців чи осіб без громадянства підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, наголошуючи лише на тому, що такі особи мають працювати на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України.⁹⁸ Отже, це може стосуватися біженців, осіб, які потребують додаткового захисту, та шукачів захисту.

Водночас право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування мають лише іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають або працюють на території України, тобто лише біженці.⁹⁹ Особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту позбавлені такої можливості, адже не є іноземцями

чи особами без громадянства, які постійно проживають на території України.

На кожен особу, яка отримує пенсію, відкривається персональна електронна облікова картка. До неї вносять відомості про особу, зокрема серію, номер і найменування документа, що посвідчує особу.¹⁰⁰ Закон не конкретизує, який саме документ, що посвідчує особу, має бути в особі.

Статтю 21 Закону України № 1058-IV визначено, що персональна електронна облікова картка застрахованої особи повинна містити зокрема відомості про серію, номер і найменування документа, що посвідчує особу.¹⁰¹ Окрім цього, Правління Пенсійного фонду України затвердило Порядок, згідно з яким особа для призначення чи перерахунку пенсії може подати посвідчення біженця або інший документ, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України.¹⁰² Відповідно до Закону України № 3671-VI¹⁰³ такими документами також може бути довідка про звернення за захистом і посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту.¹⁰⁴

Разом із документом, що посвідчує особу, біженцям чи шукачам захисту необхідно подати РНОКПП,¹⁰⁵ відсутність якого може унеможливити доступ до пенсійного забезпечення.

⁹⁶ Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹⁷ Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#n360> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁰³ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

Облікова картка обов'язково має містити інформацію про страховий стаж, який для призначення пенсії за віком, наприклад, має становити не менше 31 року (станом на 2024 рік).¹⁰⁶ При цьому, у разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, страхового стажу, який вимагається, право на призначення пенсії за віком мають особи після досягнення віку 65 років за наявності страхового стажу від 15 років.¹⁰⁷ До такого страхового стажу не зараховуються періоди трудової діяльності за межами України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.¹⁰⁸ Для біженців та шукачів захисту надання інформації про такий тривалий стаж є майже неможливим, через що ці особи не мають доступу до пенсійного забезпечення в Україні.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, КМУ постановив, що відновлення виплати пенсій, припиненої в період воєнного стану, особам, які тимчасово проживають за кордоном і отримали тимчасовий захист або статус біженця, може здійснюватися за їхніми заявами, надісланими поштою, в порядку, визначеному правлінням

Пенсійного фонду України.¹⁰⁹ Однак в цій Постанові немає конкретних положень щодо виплати пенсій біженцям, які мають повернутися в Україну. Це може бути пов'язано з тим, що такі особи не належать до категорії, передбаченої Постановою, або через те, що їхні документи можуть бути простроченими або не відповідати вимогам для продовження виплат. Таким чином, для відновлення виплат їм, можливо, необхідно повернутися в Україну й поновити свій статус або документи.

ROKADA¹¹⁰ повідомила, що біженцям та шукачам захисту дуже важко реалізувати своє право на пенсію в Україні. Для отримання пенсії, зокрема, необхідно мати великий стаж роботи в Україні, що для біженців не є реальним.

Серед усіх шукачів захисту, біженців і осіб, які потребують додаткового захисту, що увійшли до вибірки опитування, проведеного УВКБ ООН у жовтні 2023 року, жоден не отримує пенсію, навіть за віком.¹¹¹

Нарахування пенсії за віком

	Ні
Шукачі захисту	44
Особи, які потребують додаткового захисту	16
Біженці	17
<i>Загальна кількість</i>	77

¹⁰⁶ Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Постанова Пенсійного фонду від 25.11.2005 № 22-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#n360> (дата звернення: 24.10.2024).

¹¹⁰ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

¹¹¹ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

2.2.3 Доступ до грошової допомоги та інших видів соціального забезпечення

В Україні існують різні види грошової допомоги та виплат, на які мають право не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, включаючи біженців, осіб, які потребують додаткового захисту, та шукачів захисту. Однак ці особи стикаються з певними перешкодами в доступі до цієї допомоги на практиці.

Нижче буде розглянуто окремі види соціального забезпечення в Україні.

Державна допомога сім'ям із дітьми включає такі види: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиноким матерям; допомога при усиновленні дитини; допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною. Відповідно до Закону України від 21.11.1992 № 2811-XII «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»,¹¹² державна допомога сім'ям з дітьми передбачена для іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, осіб, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, інших іноземців, які мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України на умовах законодавства України.

Як законом, так і Постановою КМУ від 27.12.2001 № 1751 «Про затвердження Порядку

призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»¹¹³ шукачі захисту не передбачені як бенефіціари цієї допомоги. Водночас ТТА повідомили про випадки, коли шукачі захисту в разі отримання статусу біженця подавали повторне звернення з поясненням причин пропущення строків отримання цієї допомоги. У разі повторної відмови ці особи подавали до суду й отримали таку допомогу за весь період.¹¹⁴

ROKADA повідомила, що у 2024 році були шукачі захисту, які скористалися місцевою програмою «Турбота. Назустріч киянам»,¹¹⁵ проте вона передбачена лише для зареєстрованих у місті Києві соціально незахищених осіб.¹¹⁶

Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, призначається і виплачується іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають на території України, а також особам, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту.¹¹⁷ Шукачі захисту не мають доступу до такої допомоги.

Для призначення такої допомоги багатодітні сім'ї, разом із посвідченням біженця чи посвідченням особи, яка потребує додаткового захисту, подають зокрема свідоцтво про народження всіх дітей (з пред'явленням оригіналів). NEEKA повідомила, що в сім'ях біженців можуть виникати труднощі з отриманням свідоцтв про народження дітей, необхідних для оформлення допомоги. Деякі бенефіціари пропустили строки отримання цього документа для своєї

¹¹² Закону України від 21.11.1992 № 2811-XII «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹¹³ Постанова КМУ від 27.12.2001 № 1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹¹⁴ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024. Судова справа № 420/11586/20.

¹¹⁵ Яка допомога соціально незахищеним киянам передбачена програмою «Турбота. Назустріч киянам». URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/pidtrimka_yakikh_kategoriy_peredbachena_programoyu_turbota_nazustrich_kiyanam/ (дата звернення: 24.10.2024).

¹¹⁶ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 11.10.2024.

¹¹⁷ Постанова КМУ від 13.03.2019 № 250 «Деякі питання надання соціальної підтримки багатодітним сім'ям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

дитини, бо не були достатньо поінформовані про необхідність дотримуватися передбачених строків, інші не могли одразу після пологів отримати довідку, необхідну для державної реєстрації народження через нерозуміння правового положення шукачів захисту і біженців працівниками пологового будинку і відповідно запитування від них додаткових документальних підтверджень. Після отримання свідоцтва про народження бенефіціари мали змогу оформити допомогу на дітей.¹¹⁸

Одноразова натуральна допомога «пакунок малюка» є безповоротною адресною соціальною допомогою громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародними договорами України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні, особи, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, що народили живонароджену дитину.¹¹⁹ Шукачі захисту, які в розумінні Закону України № 3671-VI,¹²⁰ законно перебувають в Україні, і мають право на пакунок.

Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні повідомили, що шукачі захисту отримують «пакунок малюка».¹²¹ ТТА повідомили, що на початковому етапі реалізації допомоги в шукачів захисту були проблеми з її отриманням

через проблеми з розумінням правового статусу довідки про звернення за захистом органами, які видають пакунок.¹²²

Законодавством передбачена можливість відмови від «пакунок малюка» й отримання грошової компенсації вартості пакунок, якою можуть скористатися іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародними договорами України порядку в'їхали в Україну, особи, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. До заяви має бути додано зокрема копію посвідки на постійне (тимчасове) проживання або посвідчення біженця, або довідки про звернення за захистом в Україні (для іноземця та особи без громадянства), або посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, та свідоцтво про народження дитини.¹²³ ТТА повідомили, що мали досвід з оформленням такої компенсації шукачам захисту.¹²⁴

Серед усіх осіб, що увійшли до вибірки опитування, проведеного УВКБ ООН у жовтні 2023 року, п'ять шукачів захисту й одна особа, яка потребує додаткового захисту, повідомили, що отримали батьківську допомогу (як при народженні дитини, так і допомогу багатодітним сім'ям).¹²⁵

¹¹⁸ Свідчення МФОЗНС «Регіон Карпат «NEEKA» від 10.05.2024.

¹¹⁹ Постанова КМУ від 25.11.2020 № 1180 «Деякі питання надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 24.10.2024).

¹²⁰ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹²¹ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹²² Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹²³ Постанова КМУ від 29.07.2020 № 744 «Деякі питання реалізації пілотного проекту з монетизації одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-2020-%D0%BF#n24> (дата звернення: 24.10.2024).

¹²⁴ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹²⁵ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

Нарахування батьківської допомоги (при народженні дитини / допомога багатодітним сім'ям)

	Ні	Так
Шукачі захисту	39	5
Особи, які потребують додаткового захисту	15	1
Біженці	17	0

Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю гарантована законодавством України за рахунок коштів Державного бюджету України в розмірах, залежно від віку чи групи інвалідності.¹²⁶ Право на таку допомогу мають лише біженці та особи, які потребують додаткового захисту,¹²⁷ які отримують її на практиці.¹²⁸ Шукачі захисту позбавлені можливості отримувати цей вид соціальної допомоги.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державна соціальна допомога на догляд призначається і виплачується зокрема іноземцям та особам без громадянства, які переселилися з інших держав на постійне проживання в Україну, та особам, які визнані біженцями або особами, які потребують додаткового захисту.¹²⁹ Шукачі захисту не мають доступу до такої допомоги,

адже не мають права на постійне проживання в Україні та окремо не передбачені в актах законодавства. Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні мають інформацію про декількох біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, які вже не один рік отримують такий вид допомоги.

Зокрема, під час опитування УВКБ ООН проведеного в жовтні 2023 року двоє осіб (із 232 включених у вибірку опитування) підтвердили отримання такої допомоги, і вони мають статус осіб, які потребують додаткового захисту.¹³⁰

Матеріальне забезпечення на випадок безробіття включає допомогу у зв'язку з безробіттям і допомогу на поховання в разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні,¹³¹ та передбачене зокрема для біженців та осіб, які потребують додаткового захисту.¹³² Шукачі захисту не мають доступу до такої допомоги.

¹²⁶ Закон України від 16.11.2000 № 2109-III «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹²⁷ Постанова КМУ від 03.02.2021 № 79 «Деякі питання призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹²⁸ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹²⁹ Постанова КМУ від 02.04.2005 № 261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#n9> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³⁰ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

¹³¹ Закон України від 02.03.2000 № 1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³² Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

ТТА повідомили, що отримати цей вид допомоги досить складно. Проблема полягає в тому, що на практиці біженцям часто бракує документів, що підтверджують їхню здобуту освіту або попередній досвід роботи. Навіть якщо такі документи є, вони мають бути нострифіковані, що також створює додаткові труднощі. Статус безробітного надається лише у випадках, коли центр зайнятості не може запропонувати людині будь-яку роботу, незалежно від її кваліфікації/навичок. Таким чином, ці особи не отримують

статусу безробітного, якщо їм пропонують роботу, значно нижчу за рівень їхнього досвіду, а отже, не мають права на відповідну допомогу.¹³³

Серед усіх шукачів захисту, біженців і осіб, які потребують додаткового захисту, що увійшли до вибірки опитування, проведеного УВКБ ООН у жовтні 2023 року, жоден не є отримувачем допомоги у зв'язку з безробіттям.¹³⁴

Нарахування допомоги у зв'язку з безробіттям

	Ні
Шукачі захисту	44
Особи, які потребують додаткового захисту	16
Біженці	17
Загальна кількість	77

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям надається малозабезпеченим сім'ям, які постійно проживають на території України, у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.¹³⁵ Тільки біженці мають право на отримання такої допомоги, адже шукачі захисту в контексті Закону України № 3671-VI¹³⁶ тимчасово перебувають в Україні.

Допомога на поховання виплачується особам, які здійснили поховання пенсіонера, в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував

пенсіонер на момент смерті.¹³⁷ Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні повідомили, що така допомога була отримана на поховання біженців, тоді як поховання шукачів захисту здійснювалося лише коштом спільноти допомоги від УВКБ ООН.¹³⁸

Грошова допомога постраждалим від надзвичайних ситуацій надається постраждалим, житло яких пошкоджено внаслідок надзвичайної ситуації або проведення робіт з ліквідації її наслідків, та які відмовилися від евакуації, відселення й залишилися на

¹³³ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹³⁴ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

¹³⁵ Закон України від 01.06.2000 № 1768-III «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³⁶ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³⁷ Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹³⁸ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту.¹³⁹ Законодавство чітко не передбачає постраждалими біженців чи шукачів захисту, проте гарантує цей вид допомоги іноземцям та особам без громадянства, житлові будинки (квартири) яких пошкоджено / зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації.¹⁴⁰ Інформації від виконавчих партнерів УВКБ ООН в Україні стосовно отримання такої компенсації шукачами захисту немає.

Допомога на проживання внутрішньо переміщеним особам передбачена зокрема для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах і мають право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.¹⁴¹ КМУ деталізовано, що для отримання такої допомоги необхідно показати посвідчення біженця та посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, або іншого документа, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України, крім довідки про звернення за захистом в Україні.¹⁴²

Відповідно якщо згадати зазначені на початку результати опитування серед осіб, зареєстрованих в УВКБ ООН, частка бенефіціарів, охоплених мінімальними рівнями / системами соціального захисту, що складає 27%,¹⁴³ загалом містить осіб, які отримали одну з «довготривалих» форм захисту в Україні (статус біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту) за виключенням допомоги у зв'язку з народженням дитини, до якої можуть мати доступ і шукачі захисту. Вважається, що доступ до деяких державних соціальних виплат був забезпечений завдяки допомозі партнерів УВКБ ООН у зв'язку з необхідністю пояснювати відповідним органам, залученим у систему соціального забезпечення, особливості документації та правового положення шукачів захисту та біженців.

Документи та проблеми доступу до допомоги

До заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги та компенсацій зокрема має бути внесена інформація про посвідчення біженця або інший документ, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України, та РНОКПП.¹⁴⁴ Такими документами в розумінні Закону України № 3671-VI¹⁴⁵ можуть бути і посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, і довідка про звернення за захистом.

¹³⁹ Постанова КМУ від 02.09.2020 № 767 «Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴² Постанова КМУ від 20.03.2022 № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴³ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

¹⁴⁴ Наказ Мінсоцполітики України від 09.01.2023 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0145-23#n7> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴⁵ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

Після початку повномасштабної війни в Україні біженці та шукачі захисту також були змушені виїхати за кордон.¹⁴⁶ На відміну від громадян України, які можуть продовжити свої документи за кордоном, ці особи не мають такої можливості й змушені повертатися в Україну для продовження своїх документів.^{147,148} Хоча закінчення терміну дії документа не позбавляє їх статусу в Україні,¹⁴⁹ вони втрачають можливість отримувати соціальну допомогу.¹⁵⁰ Для відновлення виплат ці люди повинні повернутися в Україну й поновити документи. Лише після цього вони можуть продовжити отримувати допомогу від держави.

Разом із тим, у 2022 році НБУ заборонив будь-які валютні операції, учасником яких

є юридична або фізична особа, яка має місцеперебування (zareєстрована / постійно проживає) в Російській Федерації або в Республіці Білорусь.¹⁵¹ Шукачами захисту в Україні є зокрема громадяни Росії та Білорусі,¹⁵² які не можуть отримати не тільки виплати соціальної грошової допомоги від держави, а й перераховані їм УВКБ ООН через уповноважені установи. Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні протягом 2022–2024 зверталися до НБУ, Міністерства соціальної політики України, Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів стосовно можливості отримання шукачами захисту виплат на їхні рахунки, проте проблема досі не вирішена.¹⁵³

2.3 ДОСТУП ДО ЖИТЛА

Право на житло розглядається в міжнародному праві як окреме право, яке має центральне значення для реалізації всіх економічних, соціальних і культурних прав.¹⁵⁴

Право на житло — це одне із прав, передбачених Загальною декларацією прав людини 1948 року¹⁵⁵ та гарантованих МПЕСКП.¹⁵⁶ Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав розглядає право на життя

¹⁴⁶ Труднощі, з якими стикаються шукачі захисту та біженці, які тікають від війни в Україні до ЄС. URL: <https://r2p.org.ua/storage/page/5537/39f846d956b632da8f29ec0ee1f8abf67144aa18.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴⁷ Довідка щодо умов перетину державного кордону України біженцями й особами без громадянства. URL: <https://r2p.org.ua/page/dovidka-shhodo-umov-peretynu-derzhavnogo-kordonu-ukrayiny-bizhencyamy-j-osobamy-bez-gromadyanstva> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴⁸ Труднощі, з якими стикаються шукачі захисту та біженці під час воєнного стану в Україні. URL: <https://r2p.org.ua/storage/page/6105/e2a01145dcece1fae12c3e56182c80f3b7958d9f.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁴⁹ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵⁰ R2P має бенефіціарку, особу, яка потребує додаткового захисту, яка визнана особою з інвалідністю II групи. Вона після 24.02.2022 виїхала до Німеччини. У червні 2024 року закінчився строк дії посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, через що соціальні служби її повідомили, що припиняють їй виплату соціальної допомоги по інвалідності.

¹⁵¹ Постанова НБУ від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵² Труднощі, з якими стикаються шукачі захисту та біженці під час воєнного стану в Україні. URL: <http://surl.li/jpqavu> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵³ На момент написання цього дослідження.

¹⁵⁴ General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1991/en/53157> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵⁵ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 (стаття 25). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

в широкому розумінні як право жити десь у безпеці, мирі та гідності, а не у вузькому сенсі, який прирівнює його, наприклад, до притулку, що забезпечується просто наявністю даху над головою.¹⁵⁷

Конвенція про статус біженців 1951 року закріплює, що біженцям, які законно проживають на території держави внутрішніми законами має бути надане найсприятливіше правове становище не менш сприятливе, ніж те, яким звичайно користуються іноземці за таких самих обставин.¹⁵⁸

Право на житло регулюється також документами, прийнятими Радою Європи. ЄКПЛ передбачає лише право на повагу до власного житла,¹⁵⁹ проте ЄСПЛ розглядає справи, що стосуються житла шукачів захисту. Так, у справі M.S.S. проти Бельгії та Греції (2011)¹⁶⁰ Суд встановив, що умови утримання шукача захисту з Афганістану в Греції, включно з відсутністю адекватного житла і санітарних умов, порушили статтю 3 ЄКПЛ «Заборона катування». Справа Tarakhel проти Швейцарії (2014)¹⁶¹ стала важливим прецедентом, що

підкреслює необхідність забезпечення адекватних житлових умов для шукачів захисту, особливо з дітьми.

Відповідно до положень Європейської соціальної хартії 1961 р.¹⁶² надання сім'ям житла — це один із засобів сприяння економічному, правовому та соціальному захисту сімейного життя.

ЄС відповідно до Хартії основних прав 2000 року визнає та поважає право на соціальну та житлову допомогу, щоб забезпечити гідне існування для всіх, кому бракує достатніх ресурсів.¹⁶³ Директива 2013/33/ЄС¹⁶⁴ визначає стандарти для прийому шукачів захисту в ЄС та включає вимоги до забезпечення гідних умов проживання, включно з житлом. Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС¹⁶⁵ покладає на держави-члени ЄС обов'язок забезпечення бенефіціарів міжнародного захисту доступ до житла на тих самих умовах, що й іншим громадянам третіх країн, які легально проживають на їхній території. У межах прийняття Пакту 2024 року¹⁶⁶ було ухвалено нові нормативні акти, які

¹⁵⁷ General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1991/en/53157> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵⁸ Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951 (стаття 21). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁵⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (стаття 8). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁰ CASE OF M.S.S. v. BELGIUM AND GREECE. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-103050%22%5D%7D> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶¹ Tarakhel v. Switzerland [GC]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-10343%22%5D%7D> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶² Європейська соціальна хартія (стаття 1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶³ Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁴ Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0033> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁵ Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0095> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁶ Pact on Migration and Asylum. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en (дата звернення: 24.10.2024).

замінюють попередні джерела права ЄС. Зокрема, Директива (ЄС) 2024/1346¹⁶⁷ та Регламент (ЄС) 2024/1347,¹⁶⁸ які наберуть чинності у 2026 році, зберігають зобов'язання держав-членів щодо забезпечення житлових прав для біженців та шукачів захисту, враховуючи нові виклики міграційної політики ЄС.

Конституція України кожному гарантує право на житло,¹⁶⁹ яке розповсюджується і на іноземців та осіб без громадянства.

Закон України № 3671-VI¹⁷⁰ визначає особливості реалізації цього права біженцями та шукачами захисту. Біженці мають право на вільний вибір місця проживання й користування житлом, наданим у місці проживання. Шукачі захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів, мають право на проживання в родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців.¹⁷¹

В опитуванні, проведеному в жовтні 2023 року серед осіб, зареєстрованих в УВКБ ООН, було поставлено питання щодо наявності гарантованого «права на користування житлом та/або права власності на житло чи

земельну ділянку». До опитування були включені особи, які проживали в ПТРБ. Відповідно до результатів опитування, лише 16% біженців та шукачів захисту зазначили, що їхнє право на проживання та на житло є захищеним.¹⁷²

Цей індикатор розраховувався на основі відповідей на два питання:

1. *Які документи є у вашого домогосподарства на житло, у якому ви проживаєте?*
2. *Наскільки ймовірним або малоїмовірним є те, що протягом наступних 12 місяців ви можете втратити право на проживання в цьому житлі всупереч вашому бажанню?*

Результати ґрунтуються на аналізі відповідей на обидва запитання й деталізованих даних в коментарях. Зокрема, у результат були враховані лише особи, які під час опитування позитивно відповіли: що вони мають договір оренди житла, у якому проживають; що вони відчувають певну ймовірність того, що вони забезпечать собі це право на проживання в житлі протягом наступних 12 місяців, і що вони відчувають, що загалом можуть дозволити собі сплачувати орендну плату без значних фінансових труднощів. Відповідно лише 13 осіб / 13 домогосподарств відповіли позитивно.

¹⁶⁷ Directive (EU) 2024/1346 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 laying down standards for the reception of applicants for international protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401346 (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁸ Regulation (EU) 2024/1347 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted, amending Council Directive 2003/109/EC and repealing Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401347 (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁶⁹ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁰ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

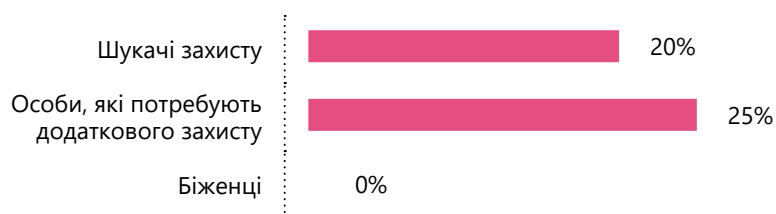
¹⁷¹ Там само.

¹⁷² У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачів захисту та біженців). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

Частка бенефіціарів, які мають гарантоване право на користування житлом та/або право власності на житло та/або земельну ділянку

	Ні	Так	%
Шукачі захисту	37	9	20
Особи, які потребують додаткового захисту	12	4	25
Біженці	17	0	0

Частка бенефіціарів, які мають гарантоване право на користування житлом та/або право власності на житло та/або земельну ділянку

2.3.1 Пункт тимчасового розміщення біженців

В Україні функціонують ПТРБ для біженців та шукачів захисту, які не можуть самостійно забезпечити себе житлом.

Вони розташовані у м. Одеса Одеської області, м. Яготин Київської області, м. Мукачево й м. Перечин Закарпатської області із сумарною кількістю місць — 421.¹⁷³

Мапа ПТРБ в Україні

¹⁷³ Пункти тимчасового розміщення біженців. URL: <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/struktura-ta-kontakti/punkti-timchasovogo-rozmishhennya-bizhencziv.html> (дата звернення: 24.10.2024).

Питання розширення мережі ПТРБ залишається відкритим на перспективу у зв'язку з майбутньою інтеграцією України в ЄС і майбутнім виконанням Україною як членом ЄС взятих на себе зобов'язань у сфері міграції та притулку.¹⁷⁴

Строк тимчасового розміщення у ПТРБ складає до шести місяців, проте може бути продовжений щоразу не більш як на шість місяців за наявності обставин.¹⁷⁵ Оскільки процес розгляду звернення із заявою про захист разом із процедурою оскарження в суді може тривати досить тривалий час, встановлення терміну проживання в ПТРБ для шукачів захисту на шість місяців створює необхідність неодноразового продовження, що підвищує ризики втрати житла. Зважаючи на те, що в ПТРБ поселяються найбільш вразливі категорії осіб, які шукають захисту, вони навряд чи зможуть забезпечити базові потреби своїх сімей, зокрема оренду житла. Тому доцільно надавати право на продовження перебування в ПТРБ до ухвалення остаточного рішення за заявою про захист, якщо питання з житлом шукачами захисту не було вирішено самостійно.

Слід зазначити, що право на проживання в ПТРБ згідно із законодавством мають зокрема, особи, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцями чи особами, які потребують додаткового

захисту, тобто, лише шукачі захисту, документовані довідкою про звернення за захистом. Таким чином, малозабезпечені й вразливі групи осіб, які звернулися за захистом (висловили намір щодо звернення за захистом в Україні), але стосовно яких ще не розпочата законна процедура визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, тобто, їх не документовано довідкою про звернення за захистом, втрачають цю можливість і повинні шукати інші варіанти проживання.

Розміщення в ПТРБ здійснюється окремо за статевими ознаками й, за необхідності, за релігійними переконаннями, етнічним походженням та іншими відмінностями, сім'ї осіб мають окремі житлові кімнати, створені окремі кімнати для осіб з інвалідністю й кімнати, де особи можуть задовольнити свої релігійні потреби та провести своє дозвілля.¹⁷⁶ До переліку предметів першої потреби та санітарії¹⁷⁷ включено мийні засоби й засоби для чищення.¹⁷⁸

Осіб, які проживають у ПТРБ, також забезпечують наборами продуктів, їхні індивідуальні культурні й релігійні особливості можуть бути враховані.¹⁷⁹

Після отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, люди, які раніше проживали в ПТРБ, часто змушені покладатися виключно на підтримку УВКБ

¹⁷⁴ Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁵ Наказ МВС України від 14.06.2018 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-18#n63> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁶ Наказ МВС України від 14.06.2018 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-18#n63> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁷ Наказ МВС України від 28.03.2016 № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-16#n12> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁸ Наказ МВС України від 14.09.2023 № 758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1729-23#n57> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁷⁹ Наказ МВС України від 14.06.2018 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-18#n63> (дата звернення: 24.10.2024).

ООН або спільнот іноземців, до яких входять біженці, щоб знайти і дозволити собі альтернативне місце проживання. Це призводить до того, що багато хто може стати безхатченком у тому самому місці, де вони мали б бути «захищені».

2.3.2 Придбання житла у власність

Іноземці та особи без громадянства можуть набувати житло в Україні у власність.^{180,181} Біженці реалізують це право, якщо мають таку можливість.¹⁸² Законом України № 3671-VI¹⁸³ чітко не передбачене таке право для шукачів захисту.

Іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, що проживають у житлових приміщеннях (будинках), мають право на отримання житлової субсидії.¹⁸⁴ Тобто під цю категорію підпадають і шукачі захисту, адже довідка про звернення за захистом засвідчує законність перебування особи на території України,¹⁸⁵ і біженці, адже вони безстроково на законних підставах перебувають на території України.¹⁸⁶ Для призначення житлової субсидії іноземці або особи без громадянства мають подати зокрема паспортний документ

іноземця або посвідчення біженця або інший документ, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України. Також особі необхідно надати інформацію, зокрема, про майновий стан.¹⁸⁷

Житлова субсидія призначається як особам, які зареєстровані (задекларовані) в житловому приміщенні (будинку), так і особам, які не зареєстровані (не задекларовані) в житловому приміщенні (будинку), але фактично проживають у ньому на підставі договору наймання (оренди) житла, за рішенням суду, або індивідуальним забудовникам, будинки яких не прийняті в експлуатацію, у разі, коли їм нараховується плата за житлово-комунальні послуги.¹⁸⁸ Тобто, шукачі захисту чи біженці можуть отримати субсидію, проживаючи як у власному житлі, так і в орендованому. Щодо останнього, проте слід відмітити, що це стосується тих випадків, коли є договір найму, що на практиці є проблематичним для шукачів захисту і біженців через зазначені причини у наступному підрозділі.

З 2021 року в Україні також діє програма «Оселя», що надає можливість отримати пільгове іпотечне кредитування у гривні для придбання

¹⁸⁰ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸² Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024, свідчення МФОЗНС «Регіон Карпат «Неека» від 10.05.2024.

¹⁸³ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸⁴ Постанова КМУ від 21.10.1995 № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸⁵ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸⁶ Там само.

¹⁸⁷ Постанова КМУ від 21.10.1995 № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁸⁸ Там само.

житла під 3% та 7% річних^{189,190} Відповідна програма передбачена лише для громадян України, отже, біженці та шукачі захисту позбавлені можливості доступу до такого кредитування.

2.3.3 Користування житлом

Біженці мають право укласти договори найму (оренди) житла. Проте законодавством України прямо передбачена можливість лише піднайму житла шукачами захисту.¹⁹¹ Піднаймач, на відміну від наймача, не набуває самостійного права володіння та самостійного права користування житлом.¹⁹² Отже, шукачу захисту спочатку потрібно знайти не власника житла, а наймача, і лише потім укласти з ним договір піднайму, що може значно ускладнити процес пошуку житла й поставити шукача захисту в залежність від наймача.

Окрім того, через неможливість для багатьох шукачів захисту працювати в очікуванні рішення щодо їхньої про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, вони можуть не мати заощаджень, щоб дозволити собі внести депозит за оренду житла.

На практиці шукачі захисту та навіть біженці часто змушені винаймати житло разом з іншими людьми через брак коштів, нерідко без укладення договорів оренди, через що

вони не можуть зареєструвати чи задекларувати місце проживання чи перебування. Саме тому умови проживання для шукачів захисту та біженців часто залишаються незадовільними. Більшість із цих осіб намагається оселитися у великих містах через доступ до можливостей працевлаштування, що також впливає на складнощі з пошуком доступного житла. Для малозабезпечених осіб оплата оренди часто залежить від грошової допомоги УВКБ ООН, яка з середини 2024 року ще більше скоротилася і створює нові ризики, що УВКБ скоро не зможе забезпечувати цю допомогу.¹⁹³

У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування, результати якого вказали на те, що право на оренду житла не залежать від статусу захисту, оскільки багато шукачів захисту під час опитування позитивно відповіли на питання про фактичне користування орендованим житлом (правові підстави під час опитування не уточнювалися).¹⁹⁴ Ситуація з доступом до реалізації права на користування житлом потребує подальшого дослідження для оцінки його практичного здійснення.

2.3.4 Соціальне житло

Соціальне житло — це житло всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків) із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам

¹⁸⁹ Постанова КМУ від 04.08.2021 № 856 «Про затвердження Умов забезпечення приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія” громадян України житлом на умовах фінансового [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹⁰ Постанова КМУ від 02.08.2022 № 856 «Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія” доступного іпотечного кредитування громадян України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹¹ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹³ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 11.10.2024.

¹⁹⁴ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

України, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк.¹⁹⁵ Оскільки в спеціалізованому законодавстві окремо не прописано право біженців на соціальне житло, вони не можуть претендувати на його отримання. Через це, навіть маючи рівні права з громадянами України в інших аспектах, вони позбавлені доступу до такого житла.

Шукачі захисту, так само як і біженці, мають або проживати в ПТРБ, або задовольняти свої житлові потреби власним коштом.

ГО «Десяте квітня» повідомили лише про один випадок, коли бенефіціар отримав доступ до соціального житла.¹⁹⁶

2.3.5 Декларування чи реєстрація місця проживання чи перебування

Відповідно до норм чинного законодавства України, біженці зобов'язані задекларувати чи зареєструвати місце проживання чи перебування, а шукачі мають право зареєструвати місце свого перебування в Україні.¹⁹⁷ Біженці та шукачі захисту для реєстрації мають подати свій паспортний документ чи довідку про звернення за захистом в Україні та інші необхідні документи, які підтверджують право на проживання чи перебування.¹⁹⁸

Проблем із реєстрацією чи декларуванням місця проживання чи перебування у власному житлі чи в ПТРБ зазвичай немає. Але досить важко зареєструвати чи задекларувати місце проживання чи перебування в орендованому житлі, яке належить іншій особі на праві власності, адже для такої реєстрації необхідна згода власника.¹⁹⁹

ROKADA повідомила,²⁰⁰ що біженці та шукачі захисту часто реєструють місце проживання чи перебування в центрах обліку бездомних осіб. Слід зазначити, що такий центр надає послуги особам, які досягли 18-річного віку, зокрема особам з дітьми,²⁰¹ хоча в таких центрах зазвичай відмовляють дітям у реєстрації.²⁰²

Законодавство України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за проживання без реєстрації місця проживання залежно від громадянства особи. Відповідно до статті 197 КУпАП, проживання громадян України без реєстрації місця проживання тягне за собою або попередження, або штраф від 17 до 51 гривні. Водночас стаття 203 КУпАП встановлює значно більший розмір штрафу для іноземців: від 1700 до 6800 гривень, залежно від повторюваності порушення протягом року. Однак, згідно з приміткою до статті 203, відповідальність не поширюється на випадки, коли іноземці або особи без громадянства, які мають

¹⁹⁵ Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV «Про житловий фонд соціального призначення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹⁶ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

¹⁹⁷ Закон України від 05.11.2021 № 1871-IX «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-20#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹⁸ Постанова КМУ від 07.02.2022 № 265 «Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2022-%D0%BF#n15> (дата звернення: 24.10.2024).

¹⁹⁹ Постанова КМУ від 07.02.2022 № 265 «Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2022-%D0%BF#n15> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰⁰ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

²⁰¹ Наказ Мінсоцполітики від 19.04.2011 № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-11#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰² Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

намір отримати притулок або бути визнаними в Україні біженцями чи особами, що потребують додаткового або тимчасового захисту, під час в'їзду незаконно перетнули державний кордон і перебувають в Україні протягом часу, необхідного для подання заяви про надання притулку або визнання їх біженцями чи особами, які потребують додаткового захисту.²⁰³ Таким чином, біженці та шукачі захисту, які вже мають довідку про звернення за захистом, відповідно до логіки законодавства про адміністративну відповідальність, можуть розглядатися органами,

що накладають стягнення за цією статтею,²⁰⁴ як іноземці.

ROKADA²⁰⁵ повідомила, що до початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну часто фіксували випадки накладення штрафів за проживання в Україні без декларування чи реєстрації місця проживання (перебування) відповідно до статті 203 КУпАП. Водночас особи, які обрали Україну як країну захисту, зазвичай є малозабезпеченими й не мають коштів для сплати таких високих штрафів.

2.4 ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Міжнародні документи у сфері захисту прав людини чітко закріплюють права осіб у галузі охорони здоров'я. Зокрема Загальна декларація прав людини 1948 року стверджує, що кожна людина має право на достатній життєвий рівень, включаючи доступ до медичного догляду, який необхідний для збереження здоров'я.²⁰⁶ МПЕСКП наголошує на праві кожної особи на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, зобов'язуючи держави-учасниці забезпечити медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби.²⁰⁷ Аналогічні принципи визнані й в інших міжнародних документах.

Законодавча база України у сфері охорони здоров'я комплексно регулює право на доступ до медичних послуг для всіх категорій

населення, включаючи громадян, іноземців, біженців та шукачів захисту. Основним законодавчим документом є Конституція України, яка в статті 49 гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.²⁰⁸ Важливе місце посідають Основи законодавства України про охорону здоров'я, які регулюють організацію та функціонування системи охорони здоров'я в країні.²⁰⁹

Одним із ключових нормативних актів у цій сфері є Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», що запроваджує систему медичних гарантій та визначає обсяг медичних послуг, які фінансуються за рахунок коштів державного

²⁰³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰⁴ Відповідно до статті 2222 КУпАП, таким органом є ДМС.

²⁰⁵ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 11.10.2024.

²⁰⁶ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 (стаття 25). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰⁸ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁰⁹ Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

бюджету.²¹⁰ Національна служба здоров'я України реалізує програму державних гарантій медичного обслуговування населення, що включає забезпечення доступу до первинної, вторинної та третинної медичної допомоги.

Закон України № 3671-VI гарантує біженцям право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Шукачам захисту забезпечується медична допомога в порядку, встановленому законодавством України.²¹¹

У контексті правового регулювання, шукачі захисту мають доступ до медичної допомоги лише на комерційній основі (в приватних клініках, або на підставі оплати за послуги в державних медичних установах), за винятком екстреної допомоги, яка спочатку надається, а потім потребує фінансової компенсації наданих медичних послуг такими особами. На практиці, біженці й особливо, шукачі захисту зокрема їх діти, стикаються зі складнощами в реалізації свого права і доступу до різних видів медичної допомоги й послуг. Далі наведено деталі щодо такого доступу.

2.4.1 Екстрена медична допомога

Постановою КМУ від 19 березня 2014 року № 121 затверджено Порядок надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового

захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, та компенсації вартості медичних послуг і лікарських засобів, наданих іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово проживають або перебувають на території України.

Відповідно до цього Порядку шукачам захисту надається екстрена медична допомога із подальшою фінансовою компенсацією. Вартість медичної допомоги, наданої іноземцю або особі без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, визначається закладом охорони здоров'я, який її надав. Оплата за надану екстрену допомогу здійснюється відповідно до вимог, викладених у пункті 8 Порядку, який визначає, що особі видається рахунок на оплату послуг, який має бути сплачено до моменту виїзду особи за кордон.²¹²

Партнери УВКБ ООН повідомили, що початкові проблеми з встановленням вартості медичної допомоги для іноземців були вирішені в середині 2018 — на початку 2019 року. На практиці, зараз оплата екстреної медичної допомоги від шукачів захисту часто вимагається наперед.²¹³ Заклади охорони здоров'я, які не мають усталеної практики роботи з іноземцями, часто відмовляють у наданні екстреної медичної допомоги шукачам захисту, оскільки побоюються подальшої несплати рахунку.²¹⁴

²¹⁰ Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹¹ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹² Постанова КМУ від 19.03.2014 № 121 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, які [...]». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹³ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 14.05.2024

²¹⁴ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

Біженці згідно з українським законодавством мають право на екстрену медичну допомогу, яка надається безоплатно, на рівні з громадянами України.²¹⁵ Таке право забезпечує їм можливість отримати необхідну допомогу в невідкладних ситуаціях.

2.4.2 Укладення декларації із сімейним лікарем

Відповідно до статті 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», держава забезпечує медичні послуги та лікарські засоби за рахунок коштів Державного бюджету України для громадян, іноземців, осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, та осіб, яких визнано біженцями або такими, що потребують додаткового захисту. Ці категорії мають право на екстрену, первинну, спеціалізовану, паліативну медичну допомогу, реабілітацію у сфері охорони здоров'я, медичну допомогу дітям до 16 років та у зв'язку з вагітністю і пологами. Як уже зазначалося, шукачі захисту можуть отримати лише екстрену медичну допомогу, але зобов'язані компенсувати державі повну вартість цих послуг, якщо інше не передбачено міжнародними договорами чи законами України. Важливо зазначити, що медичні послуги та лікарські засоби для лікування туберкульозу надаються всім без винятку особам, незалежно від їхнього правового статусу та наявності документів.²¹⁶

За реалізацію свого права на медичну допомогу особа повинна укласти декларацію з сімейним лікарем, що дозволяє отримати

доступ до первинної медичної допомоги, включаючи консультації, діагностику та лікування основних захворювань та станів.

Стаття 35–1 Основ законодавства України про охорону здоров'я розглядає первинну медичну допомогу як комплексний набір медичних послуг, що включає консультації, діагностику, лікування найбільш поширених захворювань, травм, отруєнь, а також профілактичні заходи. Вона передбачає направлення пацієнтів, які не потребують негайної чи спеціалізованої медичної допомоги, на спеціалізоване обстеження й лікування за медичними показаннями, а також надання невідкладної допомоги в разі виникнення фізичних або психічних станів.²¹⁷

Процедура укладення декларації встановлена Порядком вибору лікаря, що надає первинну медичну допомогу. Згідно із цим Порядком у переліку документів, що дають змогу укласти декларацію із сімейним лікарем, зазначено лише посвідчення біженця та посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту.²¹⁸

Загалом біженці та особи, які потребують додаткового захисту, не мають проблем з укладенням декларації із сімейним лікарем. Проте до початку повномасштабного вторгнення виникла проблема з укладенням декларацій із сімейним лікарем для осіб, які потребують додаткового захисту, що стосувалася однієї із сімей. Батьки, які мали відповідний статус, змогли укласти декларації з лікарем, проте дітям було відмовлено в укладенні декларацій, оскільки

²¹⁵ Наказ МОЗ України від 19.03.2018 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0347-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹⁶ Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹⁷ Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²¹⁸ Наказ МОЗ України від 19.03.2018 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0347-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

не було свідоцтв про народження із країни походження.

Шукачам захисту це право поки що недоступне, оскільки документом, що засвідчує законність перебування шукача захисту на території України, є довідка про звернення за захистом в Україні, яка не належить до згаданого переліку документів. Таким чином, ці особи позбавлені можливості укласти декларацію з сімейним лікарем для отримання первинної медичної допомоги відповідно до норм законодавства України. Відповідно, шукачі захисту можуть отримувати медичну допомогу або із подальшою компенсацією наданих медичних послуг у державних закладах охорони здоров'я або в приватних закладах охорони здоров'я власним коштом. Оскільки власні кошти дуже обмежені, УВКБ ООН також надає допомогу у покритті цих медичних послуг для найбільш вразливих шукачів захисту, включаючи дітей.

Згідно з опитуванням, проведеним УВКБ ООН, шукачі захисту повідомили про перешкоди в доступі до медичних послуг через низку причин, включаючи брак коштів, відмову медичних закладів у наданні послуг через брак документів (тобто наявність у особи лише довідки про звернення за захистом в Україні), а також інші обставини, як-от віддаленість медичних закладів, невизначеність щодо можливості звернення до лікаря через відсутність документів.²¹⁹

За результатами опитування, проведеного партнерами УВКБ ООН в кінці 2023 року, лише 31.03% опитуваних біженців та шукачів захисту повідомили про повноцінний доступ до медичних послуг.²²⁰

2.4.3 Доступ до вакцинування

Згідно з календарем профілактичних щеплень, затвердженим наказом МОЗ України від 16 вересня 2011 року № 595, передбачено обов'язкову вакцинацію проти 10 інфекційних хвороб залежно від вікової групи населення.²²¹

Згідно з частиною шостою статті 12 Закону України від 13.04.2020 № 555-IX «Про захист населення від інфекційних хвороб», профілактичні щеплення особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, проводяться за згодою їхніх об'єктивно інформованих батьків або законних представників. Однак згідно із частиною другою статті 15 цього ж закону дітям, які не отримали профілактичних щеплень відповідно до календаря щеплень, заборонено відвідувати дошкільні заклади освіти.²²² Проте заклади середньої освіти допускають до освітнього процесу дітей без обов'язкових щеплень. Відсутність вакцинації не є підставою для відмови в допуску дитини до навчання. У разі виникнення локальної епідеміологічної загрози така дитина продовжуватиме здобувати освіту, проте може бути тимчасово ізольована від інших учасників освітнього процесу з метою запобігання поширенню захворювань, відповідно до чинних санітарно-епідеміологічних норм.²²³

²¹⁹ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

²²⁰ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

²²¹ Наказ МОЗ України від 11.08.2014 № 551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1237-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²²² Закон України від 06.04.2000 № 1645-III «Про захист населення від інфекційних хвороб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²²³ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

Враховуючи, що шукачі захисту не мають права на укладення декларації з сімейним лікарем, а кількість вакцин прямо залежить від кількості декларацій у лікаря, ні вони, ні їхні діти не можуть отримати профілактичних щеплень безоплатно. ТТА повідомили,²²⁴ що на практиці деякі вакцини шукачі захисту можуть придбати окремо в аптеках власним коштом, а в державних закладах охорони здоров'я скористатись окремою послугою з проведення вакцинації (тільки якщо вартість такої послуги розрахована в закладі охорони здоров'я та є можливість виставити рахунок) із подальшою фінансовою компенсацією такої послуги.

Зараз доступ до вакцинації дітей шукачів захисту фактично забезпечується партнерами УВКБ ООН, які компенсують як вартість вакцини, так і послугу проведення вакцинації.

2.5 ДОСТУП ДО ОСВІТИ

Право на доступ до освіти регулюється кількома фундаментальними міжнародними актами, які встановлюють правові норми та зобов'язання держав щодо забезпечення освіти як базового права людини.

Загальна декларація прав людини 1948 року проголошує у статті 26 право кожної особи на освіту, що має бути безкоштовною та обов'язковою на початкових етапах, з доступом до вищої освіти на основі здібностей.²²⁵ МПЕСКП в статті 13 визначає обов'язок держав забезпечити безкоштовну початкову освіту, доступну середню освіту для всіх, та прогресивно впроваджувати безкоштовну вищу освіту.²²⁶ Конвенція про права дитини,

Відповідно до статті 6 Закону України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства» держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я. Таким чином, державні й комунальні заклади охорони здоров'я не мають розрахунку послуги для подальшої фінансової компенсації надання такої послуги для дітей шукачів захисту. Тому, партнери УВКБ ООН фінансують проведення вакцинації в приватних закладах охорони здоров'я.

Проте біженці таких проблем не мають, оскільки їхні права на медичне обслуговування включають можливість укладання декларацій із сімейними лікарями, що забезпечує їм доступ до вакцинації та інших медичних послуг.

ухвалена в 1989 році, у статті 28 гарантує право кожної дитини на безкоштовну і обов'язкову початкову освіту, сприяє розвитку різних форм середньої освіти, включаючи загальну та професійну, роблячи їх доступними для кожної дитини, а також вимагає заходів для сприяння регулярному відвідуванню шкіл і зменшення показників відсіву.²²⁷

Крім того, Конвенція з подолання дискримінації в освіті 1960 року забороняє будь-яку дискримінацію в сфері освіти, спрямовану на забезпечення рівних можливостей для всіх у доступі до освіти, підкреслюючи обов'язок держав-учасниць забезпечити рівний доступ до освіти для всіх без дискримінації за

²²⁴ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

²²⁵ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 (стаття 26). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²²⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²²⁷ Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.10.2024).

ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або іншого статусу.²²⁸ Ці міжнародні акти формують нормативно-правову базу, що зобов'язує держави гарантувати доступність освіти на всіх рівнях, усуваючи будь-які бар'єри, які можуть перешкоджати отриманню освіти. Вони також передбачають зобов'язання держав щодо активного сприяння регулярно відвідуванню навчальних закладів, що є критично важливим для досягнення цілей сталого розвитку в галузі освіти.²²⁹

Право на освіту в Україні закріплене низкою ключових законодавчих актів нашої держави. Основним є Конституція України, стаття 53 якої гарантує право кожного на освіту, доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти.²³⁰ Закон України «Про освіту» регулює правові, організаційні, фінансові та інші основи функціонування системи освіти в Україні, встановлюючи принципи та засади освітньої діяльності, включаючи доступність та рівність умов.²³¹ Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, регулюючи права й обов'язки учнів, вчителів та інших учасників освітнього

процесу.²³² Правові та організаційні засади функціонування системи вищої освіти та право кожного на вищу освіту на конкурсній основі закріплено Законом України «Про вищу освіту».²³³ Ці акти забезпечують правове регулювання доступу до освіти, гарантують рівні права на отримання освіти та створюють умови для реалізації цього права в Україні.

В Україні право на освіту для біженців та шукачів захисту регулюється Законом України № 3671-VI. Відповідно до цього закону, біженці мають право на доступ до освіти на рівні з громадянами України. Стаття 13 цього закону передбачає, що шукачі захисту мають право на навчання. Закон також зобов'язує органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечувати реалізацію цього права.²³⁴

2.5.1 Доступ до дошкільної освіти

Основні аспекти організації та забезпечення якісного навчання в дошкільних установах, включаючи права та обов'язки батьків чи опікунів дітей, а також умови, за яких здійснюється освітній процес визначено Законом України «Про дошкільну освіту». Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають дошкільну освіту в порядку, встановленому для громадян України.²³⁵ Тобто доступ до

²²⁸ Конвенція з подолання дискримінації в освіті від 14.12.1960. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²²⁹ Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030-UA.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

²³⁰ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³¹ Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³² Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/463-20> (дата звернення: 24.10.2024).

²³³ Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³⁴ Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³⁵ Закон України від 11.07.2001 № 2628-III «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

дошкільної освіти мають біженці, особи, які потребують додаткового захисту, та шукачі захисту, адже вони теж законно перебувають в Україні.

ТТА повідомили, що зараз повноцінний доступ до дошкільної освіти забезпечено для дітей біженців навіть у випадку, коли дитина не володіє мовою навчання або має прогалини в знаннях.²³⁶

Однак діти шукачів захисту іноді стикаються із певними проблемами в порівнянні з дітьми біженців. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку.²³⁷ ROKADA повідомила,²³⁸ що діти шукачів захисту часто залишаються поза цим обліком через відсутність реєстрації місця проживання чи перебування, що робить їх «невидимими». Відомості про таких дітей доступні лише ДМС, а саме тому відділу, який відповідальний за роботу з біженцями. У разі відсутності в Єдиному державному демографічному реєстрі та/або відомчій інформаційній системі ДМС та/або реєстрі територіальної громади інформації про задеклароване / зареєстроване місце проживання (перебування) інформації про дитину, такі дані мають бути внесені окремо, що створює перешкоди у повноцінному доступі до освіти. В Україні також передбачено право на безоплатне харчування дітей, які навчаються, зокрема в закладах дошкільної освіти відповідно до Постанови КМУ від

24.03.2021 № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку». Безоплатне харчування на державному рівні гарантується певним категоріям дітей, наприклад діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування тощо.²³⁹ Діти біженців та шукачів захисту не належать до тих, кому безоплатне харчування гарантоване на державному рівні.

Забезпечення безоплатного харчування є критичним для підтримки здоров'я та розвитку дітей, особливо тих, які пережили травматичні події та можуть мати обмежений доступ до належного харчування. Органи місцевого самоврядування відповідним рішенням можуть визначати також і інші категорії дітей, які можуть отримувати безоплатне харчування, які не належать до категорій дітей, яким безоплатне харчування гарантоване на державному рівні.²⁴⁰

ТТА повідомили, що у 2021 р. мали успішний досвід зі звільнення дітей шукачів захисту від оплати за харчування в дитячому садку. До цього харчування покривали батьки дітей або УВКБ ООН. Партнери УВКБ ООН подали офіційне звернення до Департаменту освіти і науки Одеської міської ради щодо цього питання. Згідно з відповіддю, діти шукачів захисту Наказом Одеського закладу дошкільної освіти були зараховані до пільгового контингенту дітей даного конкретного закладу і відповідно були повністю звільнені від плати за харчування.²⁴¹

²³⁶ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024.

²³⁷ Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (пп. 5 п. «б» статті 32). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²³⁸ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

²³⁹ Постанова КМУ від 24.03.2021 № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴⁰ Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту» (частина 3 статті 56). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴¹ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 28.07.2024

Проте відповідно до абз. 3 п. 1 Постанови КМУ «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів» від плати за харчування дітей відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» звільняються батьки або особи, які їх замінюють, у сім'ях, у яких сукупний дохід на кожного члена за попередній квартал не перевищував рівня забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованого мінімуму), який щороку встановлюється законом про Державний бюджет України для визначення права на звільнення від плати за харчування дитини у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах, а також батьки дітей або особи, які їх замінюють, із сімей, що отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».²⁴² Тобто кожна із цих двох категорій осіб має право на звільнення від плати за харчування. Таким чином, усі шукачі захисту, у яких немає доходів, але є картка платника податків, мають право на звільнення від плати за харчування. Детальніше про доступ до грошової допомоги та інших видів соціального забезпечення див. розділ 2.2.3.

2.5.2 Доступ до загальної середньої освіти

В Україні право на загальну середню освіту є основоположним і закріпленим на законодавчому рівні. Важливу роль у забезпеченні права на освіту відіграє Конституція України, стаття 53 якої гарантує право кожного на освіту, а загальну середню освіту визначає

обов'язковою.²⁴³ Держава гарантує усім громадянам України та іншим особам, які перебувають в Україні на законних підставах, а також кожній дитині незалежно від підстав її перебування в Україні право на безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до стандартів освіти.²⁴⁴

Жодна особа не може бути обмежена в доступі до освіти через вік, стать, расу, колір шкіри, стан здоров'я, інвалідність, особливі освітні потреби, громадянство, національність, політичні, релігійні чи інші переконання, місце проживання, мову спілкування, походження, сімейний, соціальний та майновий стан, складні життєві обставини, наявність судимості чи інші ознаки. Законодавство України гарантує безоплатну загальну середню освіту всім дітям, включаючи біженців та шукачів захисту, передбачаючи спеціальні заходи для інтеграції та підтримки учнів з особливими потребами.²⁴⁵

Окрім того, діти мають право на індивідуальне навчання, що є значним досягненням у системі освіти України. ROKADA наголосила,²⁴⁶ що це право особливо важливе для дітей біженців та шукачів захисту, таких як діти з Афганістану, які можуть стикатися з мовними бар'єрами й культурними відмінностями, що ускладнюють їхню адаптацію до навчального процесу в закладах загальної середньої освіти. Індивідуальне навчання дає змогу таким дітям здобувати освіту в зручному для них темпі та форматі, враховуючи їхні особисті потреби й особливості. Завдяки цьому вони можуть поступово адаптуватися до нових

²⁴² Постанова КМУ від 26.08.2002 № 1243 «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1243-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴³ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴⁴ Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту» (частина 3 статті 4). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴⁵ Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/463-20> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁴⁶ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

умов і досягати успіхів у навчанні, не відчуваючи значного стресу чи тиску. Таке право закріплене у статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту», яка передбачає можливість індивідуального навчання для дітей, які через певні обставини не можуть відвідувати загальноосвітні навчальні заклади.²⁴⁷ Це забезпечує рівний доступ до освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього статусу й особливих потреб.

Фактично індивідуальне навчання передбачає розроблення й упровадження індивідуального навчального плану для учня. Індивідуальний навчальний план за своєю суттю є інструментом забезпечення доступу до освіти й адаптації освітнього процесу під індивідуальні потреби учня, проте він не є частиною соціальної адаптації чи інтеграції. Його головною метою є забезпечення академічної успішності, а не сприяння соціалізації чи включенню учня в суспільне життя.

Соціальна інтеграція, навпаки, є процесом залучення особи до активної участі в громадському житті, взаємодії з однолітками та суспільством в цілому. Вона сприяє формуванню соціальних навичок, розвитку емоційного інтелекту та здатності адаптуватися до різних соціальних ситуацій. На жаль, в Україні поки що немає програм соціальної інтеграції та адаптації для дітей біженців та шукачів захисту.

Згідно з опитуванням, проведеним УВКБ ООН, 90% дітей шукачів захисту та біженців, які увійшли у вибірку опитування мають можливість здобути середню освіту. Серед причин, які

перешкоджають доступу до середньої освіти, учасники опитування зазначали необхідність працювати вдома або в інших місцях, вік, що перешкоджає продовженню навчання, фінансові витрати на навчання.²⁴⁸

Партнери підтвердили, що через відсутність навчальних адаптаційних програм для подолання різниці у між програмою навчання в країні походження, які за віком повинні навчатися в старших класах, але змушені відвідувати молодші іноді стає перешкодою в отриманні ними середньої освіти. Необхідність допомогти родині, яка перебуває у скрутному фінансовому положенні в Україні теж часто впливає на те, що підлітки не відвідують школу.

На практиці також виникали проблеми з отриманням свідоцтва про повну загальну середню освіту у дітей, які не мали документального підтвердження попереднього освітнього рівня. Зокрема, у випадках, коли дитина, наприклад з Афганістану, прибула в Україну та була зарахована до 10 класу, видання свідоцтва про повну загальну середню освіту було неможливим, оскільки не було свідоцтва про базову загальну середню освіту. Такі ситуації вирішували за допомогою координації з боку партнерів УВКБ ООН.²⁴⁹

2.5.3 Доступ до вищої освіти

Право на вищу освіту в Україні регулюється низкою важливих нормативно-правових актів, які створюють комплексну правову базу для забезпечення доступу до якісної освіти. Основним документом є Конституція України, яка в статті 53 гарантує кожному право на освіту, доступність і безоплатність

²⁴⁷ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 01.05.2024.

²⁴⁸ У жовтні 2023 року УВКБ ООН провело опитування біженців та шукачів захисту, які зареєстровані УВКБ ООН за методологією, подібною до RMS (див. Вступ). В опитуванні взяли участь 79 домогосподарств (232 шукачі захисту та біженці). Опитування охоплювало лише осіб, зареєстрованих з Представництвом УВКБ ООН в Україні.

²⁴⁹ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 11.10.2024.

вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.²⁵⁰ Закон України «Про вищу освіту» детально регулює організацію та функціонування вищих навчальних закладів, порядок вступу та здобуття вищої освіти, а також права й обов'язки студентів та науково-педагогічних працівників.²⁵¹

Шукачі захисту можуть здобувати вищу освіту лише за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законодавством або угодами між закладами вищої освіти про міжнародну академічну мобільність.²⁵² ТТА повідомили,²⁵³ що тариф на навчання для всіх іноземців, зокрема і шукачів захисту, вдвічі більший порівняно з вартістю навчання для українців.

Для шукачів захисту в Україні існують значні труднощі в доступі до вищої освіти. На практиці всі особи навчалися на платній основі, навіть ще до введення ЗНО. Виконавчі партнери УВКБ ООН в Україні повідомили, що були випадки, коли осіб було зараховано до ЗВО ще в статусі шукача захисту й пізніше такі особи отримували статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, але все одно продовжували навчання на платній основі.²⁵⁴

Проблема доступу до вищої освіти для шукачів захисту в Україні має важливе значення, оскільки забезпечення рівних можливостей у сфері освіти є ключовим фактором інтеграції та соціальної адаптації цих осіб у новій

країні. Постановою КМУ «Про деякі категорії осіб із особливими освітніми потребами», затверджено перелік осіб з особливими освітніми потребами, які потребують розумного пристосування для проходження зовнішнього незалежного оцінювання.²⁵⁵ Під час складання ЗНО такі особи мають знижений прохідний бал, що дає змогу їм вступити до ЗВО. До таких осіб належать, зокрема, особи, які здобули повну загальну середню освіту мовою, яка не входить до слов'янської групи мов. У 2019 році, коли шукачі захисту з Ірану, Іраку, Ємену звернулися до Українського центру оцінювання якості освіти з проханням застосувати до них спеціальні умови, їм відмовили в реєстрації. МОН у відповідь на запит відзначило, що особи з особливими освітніми потребами повинні надати документи про отримання освіти не слов'янською мовою в закладах загальної середньої освіти України.²⁵⁶

Хоча шукачі захисту повинні підпадати під категорію «осіб, які здобули загальну середню освіту не слов'янською мовою» і отримувати певні пільги при складанні вступних іспитів, на практиці вони стикалися з відмовою у їх наданні. Вимога МОН про надання документів про отримання освіти не слов'янською мовою саме в українських закладах загальної середньої освіти є невідповідною, оскільки більшість шукачів захисту здобули освіту в країнах свого походження. Зараз в Україні немає переліку мов, що вважаються не слов'янськими, й установи, що була б відповідальна за затвердження такого переліку. Це створює

²⁵⁰ Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁵¹ Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁵² Там само.

²⁵³ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024

²⁵⁴ Там само.

²⁵⁵ Постанова КМУ № 952 від 14 листопада 2018 року «Про деякі категорії осіб із особливими освітніми потребами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁵⁶ UPR NGOs Mid-term reports. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ng-os-mid-term-reports> (дата звернення: 24.10.2024).

додаткові бар'єри та перешкоди. У результаті законодавчі невідповідності й бюрократичні перепони позбавляють цих осіб реальної можливості реалізувати своє право на освіту, інтеграцію та соціальну адаптацію в українське суспільство. Слід зазначити, що в умовах воєнного стану в Україні та запровадження НМТ такі пільгові умови наразі недоступні.

Біженці мають доступ до вищої освіти на рівні з громадянами України. Основною проблемою для вступу є мовний бар'єр, адже навіть ті, хто навчався в інтернатах, мають труднощі під час складання вступних іспитів.

Відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 році, іноземці та особи без громадянства, які звернулися із заявою про визнання їх біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, повинні додати до своїх документів копію паспортного документа, засвідчену територіальним органом ДМС за місцем перебування, або довідку про звернення за захистом в Україні.²⁵⁷ Однак виникає важливе питання щодо можливості отримання диплома для осіб, які навчаються на підставі довідки без паспорта. У випадку, коли вступник не має паспорта і навчається лише за довідкою, постає проблема видачі диплома після завершення навчання. Це може призвести до ситуації, коли особа витратить значні ресурси на навчання, але не зможе отримати диплом через відсутність паспорта, що значно ускладнює реалізацію їхнього права на вищу освіту та подальшу професійну діяльність.

В умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні,

ЗНО замінено на НМТ. Це нововведення спрямоване на забезпечення неперервності й доступності вищої освіти для вступників на здобуття ступенів фахового молодшого бакалавра, молодшого бакалавра, бакалавра, а також магістра медичного, фармацевтичного, ветеринарного спрямування. Відповідно до законодавства прийом на навчання в цей період здійснюється за особливим порядком, що дає змогу враховувати специфічні умови та виклики, з якими стикаються абітурієнти.²⁵⁸ З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на території України, за даними виконавчих партнерів УВКБ ООН в Україні, практика вступу до ЗВО за новими правилами серед біженців та шукачів захисту обмежена. За даними ROKADA, у 2024 році, за їхньої допомоги, троє осіб склали НМТ та успішно навчаються у ЗВО: один шукач захисту, документований довідкою про звернення за захистом в Україні, та двоє визнаних біженців.²⁵⁹

Попри законодавчі гарантії, абітурієнти з-поміж біженців та шукачів захисту стикаються з численними перешкодами в процесі здобуття вищої освіти. Вирішення цих проблем потребує не лише нормативних змін, а й ефективної імплементації чинних законів, а також усвідомлення й готовності з боку ЗВО інтегрувати цих осіб у свою освітню систему.

2.5.4 Процедура визнання кваліфікацій

Україна ратифікувала Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 1997 р. та є членом мережі ENIC-NARIC, що є мережею співпраці

²⁵⁷ Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs%20Kampania%20Priyom%2024/Poryadok.pryyomu.na.navchannya.VO-20.03.2024.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁵⁸ Наказ МОН України від 21.12.2023 № 1547. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0015-24#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁵⁹ Свідчення Благодійного Фонду «Рокада» від 06.12.2024, свідчення ГО «Десяте квітня» від 14.05.2024

між національними інформаційними центрами з академічного визнання кваліфікацій загалом у 55 країн.²⁶⁰ В Україні компетентними органами з визнання є заклади вищої освіти та МОН. Заклади вищої освіти здійснюють визнання кваліфікацій для зарахування на навчання, продовження освіти або призначення наукових і науково-педагогічних працівників, а МОН — для вступу до закладів вищої освіти та здійснення професійної діяльності в Україні. ДП «Інформаційно-іміджевий центр» забезпечує організаційно-інформаційний супровід процедури, включаючи перевірку автентичності документів, статусу освітніх установ, організацію експертизи для встановлення еквівалентності кваліфікацій, присвоєних іноземними закладами освіти, та інші послуги.

За необхідності визнання документів про освіту, біженці та шукачі захисту мають право на визнання кваліфікації компетентним органом без наявності повного пакета документів, зазначеного у переліку документів. Підставою для початку процедури визнання без наявності повного пакета документів є посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист, довідка про звернення за захистом в Україні.²⁶¹

Для проведення процедури визнання кваліфікації біженці та шукачі захисту надають наявні у них освітні документи, у тому числі не зазначені у переліку документів, як-от: копії документів про освіту або періоди навчання, студентський квиток, довідку, академічну відомість, залікову книжку, опис курсів, документи про неформальне та інформальне навчання або інші документи, що можуть

підтвердити факт навчання / здобуття освіти та/або здобуття кваліфікації; а також наявні документи про досвід роботи, такі як: свідоцтво про досвід роботи, трудовий договір, трудову книжку, довідки з місць роботи або інші документи, які можуть свідчити про відповідну кваліфікацію. У разі недостатньої інформації процедура визнання іноземних освітніх кваліфікацій біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, може включати спеціально організовані екзамени, тестування, співбесіди, результати яких беруться до уваги компетентним органом з визнання під час прийняття рішення.²⁶²

Україна уклала кілька двосторонніх угод про взаємне визнання документів про освіту та вчених звань. Ці міжнародні угоди часто передбачають спрощену процедуру визнання кваліфікацій, зазначених у документах про освіту. Водночас деякі угоди мають певні умови для визнання кваліфікацій еквівалентними, що вимагає дотримання загальних правил. Наявність таких угод не скасовує необхідності отримання офіційного рішення про визнання.

Зокрема, раніше були підписані угоди з Російською Федерацією, яку було денонсовано Постановою КМУ від 24 березня 2022 р. № 355, та Білоруссю, яку було також денонсовано Постановою КМУ від 9 квітня 2022 р. № 417. Після 24.02.2022, виконавчий партнер УВКБ ООН зафіксував один випадок визнання документів біженця, проте через денонсацію колишніх угод невідомо чи можуть бути визнані документи про освіту шукачів захисту із Російської Федерації та Білорусі.²⁶³

²⁶⁰ Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 24.10.2024).

²⁶¹ Наказ МОН від 05.05.2015 № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

²⁶² Там само.

²⁶³ Свідчення ГО «Десяте квітня» від 28.07.2024

Відповідно до п. 2 Розділу X Порядку визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти та Порядку визнання в Україні документів про загальну середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу освіту, що відповідають 2–5 рівням Національної рамки кваліфікацій, виданих закладами освіти іноземних держав, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 504 від 05.05.2015 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 784 від 05.09.2022): з дати введення в Україні воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації проти України та її підтримкою з боку Республіки Білорусь, і до дати їх припинення

Документи, Власниками яких є громадяни Російської Федерації або Республіки Білорусь та які були видані освітніми установами цих країн, для здійснення процедури визнання компетентним органом з визнання не приймаються. Але разом з тим у п. 3 Розділу X зазначається: дія пункту 2 цього розділу не розповсюджується на громадян Російської Федерації та Республіки Білорусь, які отримали в Україні статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, або які отримали посвідку на постійне проживання в Україні, або вступили до 2021 року включно та навчаються у закладах освіти, або вступили до закладів освіти на підставі індивідуального дозволу МОН, або в інших випадках, визначених законодавством.²⁶⁴

²⁶⁴ Наказ МОН від 05.05.2015 № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Соціальні права відображають життєво необхідні потреби біженців та шукачів захисту, для яких підтримка є вкрай необхідною. Це права матеріального характеру, які охоплюють доступ до житла, медичної допомоги, освіти, ринку праці та соціального захисту і підтримки. Надаючи доступ до цих прав, держава не тільки демонструє солідарність, а й сприяє інтеграції та адаптації біженців та шукачів захисту, забезпечуючи їм гідне та безпечне життя.

Дослідження показало, що існує значна кількість проблем, які перешкоджають біженцям та шукачам захисту користуватися тими соціальними правами, які гарантовані їм як міжнародним правом, так і чинним законодавством України. Такі проблеми переважно пов'язані з прогалинами в законодавстві, узгодженості норм підзаконних актів та бюрократичними перепонами у сфері реалізації законодавчих норм, недостатнім фінансуванням, що ставить багатьох людей у дуже вразливе становище.

Нижче будуть наведені деякі конкретні дії, які Україна може вжити для вирішення цих проблем.

ДОСТУП ДО РИНКУ ПРАЦІ

Державній службі зайнятості та Міністерству економіки України слід підготувати та в подальшому направити Кабінету Міністрів України як суб'єкту законодавчої ініціативи зміни до Закону України «Про зайнятість населення», забезпечивши працевлаштування шукачів захисту на рівні із біженцями, без необхідності отримання дозволів на застосування праці іноземців.

Національному банку України варто забезпечити безперешкодний доступ біженців та шукачів захисту до банківських послуг, незалежно від країни походження особи.

ДОСТУП ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Міністерству фінансів України рекомендується доповнити Положення про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та дозволити шукачам захисту подавати свідоцтво про народження або копію внутрішнього паспортного документа іноземця та особи без громадянства для отримання РНОКПП.

Міністерству соціальної політики України пропонується переглянути Класифікатор соціальних послуг та розширити перелік соціальних послуг, отримувачами яких є біженці; надати можливість особам, які потребують додаткового захисту, та шукачам захисту отримувати ці послуги.

Пенсійному фонду України та Міністерству соціальної політики України слід підготувати та в подальшому направити Кабінету Міністрів України як суб'єкту законодавчої ініціативи зміни до Закону України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та уточнити, що довідка про звернення за захистом є документом, інформація про який може бути внесена в персональну електронну облікову картку застрахованої особи, що дасть змогу шукачам захисту мати доступ до пенсійного забезпечення.

Пенсійному фонду України та Міністерству соціальної політики України варто підготувати та в подальшому направити Кабінету Міністрів України як суб'єкту законодавчої ініціативи зміни до Закону України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та надати право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування особам, які потребують додаткового захисту, та шукачам захисту.

Пенсійному фонду України слід деталізувати Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та додати посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, та довідку про звернення за захистом в Україні до переліку документів, які можуть пред'являтися особою під час подання заяв.

Органам державної влади необхідно на період дії правового режиму воєнного стану дозволити біженцям, які тимчасово виїхали за кордон через війну, продовжити отримувати грошову допомогу, пенсію та інші види соціального забезпечення без необхідності повернення в Україну з метою продовження терміну дії їх посвідчення біженця або особи, яка потребує додаткового захисту.

ДОСТУП ДО ЖИТЛА

Органам державної влади рекомендується після закінчення дії правового режиму воєнного стану та з урахуванням європейської інтеграції України розширити мережу пунктів тимчасового розміщення біженців зі збільшенням кількості місць проживання.

Міністерству внутрішніх справ України пропонується внести зміни в Положення про пункти тимчасового розміщення біженців та дозволити шукачам захисту проживати в пунктах тимчасового розміщення біженців до ухвалення остаточного рішення за заявою про захист.

Органам державної влади слід дозволити біженцям претендувати на доступне іпотечне кредитування за програмою «ЄОселя».

Органам державної влади пропонується внести зміни до Закону України від 08.07.2011 № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та надати шукачам захисту право найму (оренди) житла, щоб спростити процес пошуку житла та забезпечити їхню незалежність від наймачів.

Міністерству розвитку громад та територій України та Кабінету Міністрів України як відповідальному органу за забезпечення реалізації державної політики у житловій сфері щодо соціального житла рекомендується розробити зміни до Закону України від 12.01.2006 № 3334-IV «Про житловий фонд соціального призначення» та надати біженцям право на соціальне житло в Україні.

Органам державної влади слід запровадити окремий облік для біженців та шукачів захисту, які не можуть задекларувати чи зареєструвати місце проживання чи перебування.

Органам державної влади слід підготувати зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення та зменшити розмір штрафу для біженців та шукачів захисту за недодержання ними встановлених законодавством вимог декларування чи реєстрації місця проживання (перебування), передбаченого статтею 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення, до розміру штрафу, передбаченого для громадян України у статті 197 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Національній службі здоров'я України та Міністерству охорони здоров'я України слід підготувати та в подальшому направити Кабінету Міністрів України як суб'єкту законодавчої ініціативи зміни до Закону України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» та додати до переліку осіб у межах програми медичних гарантій осіб, які мають довідку про звернення за захистом в Україні.

Міністерству охорони здоров'я рекомендується додати до Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу від 19 березня 2018 року № 503, довідку про звернення за захистом в Україні до переліку документів, що подаються при укладенні декларації.

ДОСТУП ДО ОСВІТИ

Державній міграційній службі рекомендується сприяти у доступі до освіти дітям шукачів захисту, які не мають реєстрацію місця проживання чи перебування, із залученням представників органів місцевого

самоврядування, в тому числі з метою забезпечення обліку дітей дошкільного та шкільного віку при виконанні ними повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Кабінету Міністрів України пропонується доповнити Постанову від 24.03.2021 № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку» та додати до переліку осіб, які мають право на безоплатне харчування в закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, дітей біженців та шукачів захисту.

Міністерству освіти та науки України та Міністерству соціальної політики України рекомендується розробити програми соціальної адаптації та інтеграції для дітей шукачів захисту та біженців.

Міністерству освіти та науки України варто забезпечити безперешкодну можливість отримання свідоцтва про повну загальну середню освіту дітям шукачів захисту та біженців.

Міністерству освіти та науки України слід затвердити перелік мов, що вважаються не слов'янськими та забезпечити можливість отримання пільг при складанні ЗНО / НМТ для осіб, які здобули загальну середню освіту не слов'янською мовою.

Міністерству освіти та науки України варто забезпечити можливість отримання документів про вищу освіту шукачами захисту, які здобували освіту на підставі довідки про звернення за захистом в Україні.

ПОДЯКИ

Це дослідження є продуктом БФ «Право на захист». Микола Білоусов й Анна Комзюк написали основну частину дослідження. Також велика подяка нашим колегам Світлані Бутенко, Софії Кордонець та Олені Тарасюк за їхні конструктивні коментарі й поради.

Ми вдячні Представництву Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні за конструктивні рекомендації, а також нашим колегам: Олені Барчук та Надії Шетанковій із БФ «Рокада», Катерині Будіянській, Євгенії Булгаковій та Катерині Ярошенко з ГО «Десяте квітня», Ользі Володько та Олександрі Лучинцю з МФОЗНС «Регіон Карпат «НЕЕКА» за цінний досвід та коментарі, які були враховані при підготовці дослідження.

06 грудня 2024 року в Києві Благодійний фонд «Право на захист» за підтримки УВКБ ООН організував круглий стіл на тему «Забезпечення доступу до соціальних прав біженців та шукачів захисту в Україні». Перед проведенням заходу проєкт дослідження було направлено відповідним державним органам, більшість з яких змогла взяти участь у самому заході. Під час круглого столу, на якому було презентовано дослідження, в обговоренні взяли участь представники Міністерства соціальної політики України, Державної служби зайнятості, Пенсійного фонду України, Національної служби здоров'я України, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Державного підприємства «Інформаційно-іміджевий центр» Міністерства освіти і науки України, Українського центру оцінювання якості освіти, Ради Європи, БФ «Рокада» та ГО «Десяте квітня». Остаточний текст дослідження було доопрацьовано та опубліковано з урахуванням рекомендацій, напрацьованих під час цього круглого столу.